

14. juuni – leinapäev

14. juunil 2022, juuniküüditamise 81. aastapäeval mälestas Eesti enam kui 10 000 selle terrorioperatsiooni ohvrit ning kõiki Nõukogude võimu tegevuse tagajärjel hukkunud Eesti inimesi.

Leinapäeva puhul heisati sinimustvalged riigilipud poolde masti.

Tänasel leinapäeval möödub 81 aastat päevast, mida meenutades tunneme siiani külmavärinaid ja hinges lohutamatu kurbust. 14. juuni ööl 1941 alustasid Nõukogude Liidu brigaadid tegevust, et viia Eestimaa kodudest ära külmale maale üle 10 000 inimese ... Täna mälestame südamest kõiki küüditamise ohvreid – nii hukkunuid, tagasijõudnud kui ka mahajäänuid. Me ei unusta mitte ühtegi, keda on puudutanud Nõukogude okupatsiooni terror ... Hoiame üksteist ja oma riiki ning väärtustame oma sõpru ja liitlasi, et taolised õudused ei saaks enam iialgi meie maal korduma.

(Katkend Riigikogu esimehe Jüri Ratase sõnavõtust memoriaalis toimunud tseremoonial)

Kõneleb Eesti Memento Liidu juhatuse esimees Arnold Aljaste.

14. juunil lehvis riigilipp Pika Hermannini tornis leinapäeval.

Fotod: Heidi Tooming, Erik Peinar / Riigikogu kantselei fotoarhiiv

Leinapäev Tallinnas

Keskpäeval asetasid Tallinna Memento esindajad pärjad ja lilled Linda kivi jalamile, nagu seda Anne Eenpalu ettevõtmisel juba aastaid ikka on tehtud. Foto Heidi Tooming

Tallinnas Maarjamäel Eesti kommunismiohvrite memoriaali nimekoridoris avati uued nimetahvlid. Nende hukkunute saatus on selgunud Eesti Mälu Instituudi uurimistöös, milles tehakse koostööd lähedastest kuni saatkondadeni.

Foto Aron Urb, Justitsministeeriumi fotokogu

Pärastlõunal kell neli algas Maarjamäel Eesti kommunismiohvrite memoriaalis leinapäeva mälestustseremoonia. „Koduaias“ kõnelesid riigikogu esimees Jüri Ratas, justitsminister Maris Lauri, Läti suursaadik Raimonds Jansons, Eesti Memento Liidu juhatuse esimees Arnold Aljaste ja Eesti Noorteühenduste Liidu juhatuse esimees Triin Roos. Mälestuspalvuse pidas Tallinna Toomkoguduse õpetaja, toompraost Arho Tuhkru. Muusikalisi vahepalasid pakkus tseremoonial Toomas Lunge.

Foto Erik Peinar, Riigikogu kantselei fotoarhiiv

Samal ajal asetasid hukkunud riigiametnike mälestuseks Liiva kalmistul pärjad justitsminister Maris Lauri, Läti suursaadik Raimonds Jansons, juhtiv riigiprokurör Dilaila Nahkur-Tammiksaar, kaitsepolitsei ameti peadirektori asetäitja Martin Arpo ning Tallinna linnapea Mihhail Kõlvart. Kaitseväge ja kaitseliidu ühispärja asetasid kaitseväge juhataja kindralleitnant Martin Herem ja kaitseliidu ülem brigaadikindral Riho Ühtegi. Foto Aron Urb, Justitsministeeriumi fotokogu

„Paljusid mäletajaid ei ole enam meie hulgas. Ka neid, kes mäletavad 14. juunit 1941, jääb järjest vähemaks. Selleks, et mitte unustada, koguneme siia, Maarjamäe „Koduaeda“ igal aastal. Süütame küünla, mälestame ja meenutame,“ rääkis justitsminister Maris Lauri. Praktiliselt igal eestlasel on tema sõnul sellest oma lugu. „Täna on oma lugu ka igal ukrainlasel. Kui kaovad mäletajad, kaob tunnetus ja asjad korduvad. Ajalugu kordab ennast üha jõhkramalt,“ lisas ta.

Kümme minutit enne tseremoonia algust asetas Eesti kaadriohvitseride mälestusmärgile pärja kaitseministeeriumi NATO ja Euroopa Liidu osakonna juhataja Madis Roll. Tseremooniale järgnes vabaõhukontsert Tallinna Kammerkoorilt.

Foto Heidi Tooming

Pääskülas, Vabaduse väljakul, Värskas

Pääskülas on 14. juunil küüditamisohvride mälestatud 1991. aastast alates. Skulptor Tõnu Maarandi taies kujutab raudteerööbast stiliseeritud okaste vahel – teekond raudteel ja selle lõpp okastraadi taga.

Nõmme linnaosa vanem Karmo Kuri tõi oma kõnes välja paralleeli tänase päeva ja 1941. aasta sündmuste vahel, kus süüitud ja kaitsetud inimesed okupatsioonivõimude jõhkra käitumise ja tegutsemise ohvriks langevad. „Me oleme täna siin, sest me ei unusta seda jõhkrust. Me ei salli ega luba sellistel asjadel maailmas juhtuda. Me ütleme seda oma lastele ja nemad omakorda oma lastele. Me teame, mis õige ja mis on vale. Inimese elu ja vabadus on meile püha,“ sõnas Kuri. Mälestustseremoonial võtsid sõna ka Riigikogu esimees Jüri Ratas ja ajaloolane Leho Lõhmus. Vaimuliku talituse viis läbi Nõmme Rahukoguduse õpetaja Ove Sander. Tseremoonial osalesid ka Kaitseliidu Nõmme malevkonna liputoimkond ja Tallinna politseiorkester.

Varahommikust hilisõhtuni meenutas Inimõiguste Instituudi algatusel Tallinnas Vabaduse väljakul avatud „Pisarate vagun“ eesti luuletajate loomingu toel 81 aasta möödumist sellest, kui Nõukogude okupatsioonivõimud küüditasid Eestist kümme tuhat inimest.

Jüri Üdi, Marie Underi, Henrik Visnapuu, Kalju Lepiku ja Thavet Atlase luuletustes kajastusid küüditamine, sellega seotud traumad ning küüditamisohvrite mälestamine läbi aastakümnete ja erinevate olude nii kodu- kui välis-Eestis.

Luuletusi esitasid virtuaalselt näitlejad Kersti Kreismann, Helena-Maria Reisner, Merle Palmiste, Kaspar Velberg ja Rein Oja, muusikalisi meenutusi esitas Toomas Lunge. Raudtee paigutatud vagun, suunaga itta, sümboliseeris ühte 490st küüdivagunist, mis on täitunud „küüditatute pisaratega“.

Foto: Erik Peinar, Riigikogu kantselei fotoarhiiv

Foto: Heidi Tooming

Värskas avaldati austust 1941. aastal küüditatud ja hukatud Eesti ohvitseridele

Kaitseväge ühendatud õppeasutuste (KVÜÖA) ülem kolonel Enno Mõts avaldas kaastunnet ohvrite omastele. „Me hoiame kokku sõpruskonna, kogukonna, eestlaste ja riigina,“ ütles Mõts.

Lisaks KVÜÖA ülemale võtsid sõna ka Eesti Vabadusvõitlejate Liidu esindaja, Kaitseliidu Võrumaa maleva kaplan Toivo Hollo ning hingepalvuse küüditatud ja hukatud Eesti ohvitseride mälestuseks viis läbi Eesti Apostlik-Õigeusu kiriku ülempreester Andreas Põld.

Tseremoonia auvahtkonnas olid kõrgema sõjakooli kadetid. Pärast tseremooniat asetati 1941. aastal nõukogude võimu poolt represseeritud Eesti ohvitseride mälestuskivi jalamisele pärjad.

Nõukogude võim vangistas ja küüditas 1940. kuni 1941. aastatel sadu Eesti ohvitseri, kellest enamus hukati või surid vangistuses. 13. juunil 1941 Värska õppelaagris vangistati pea 200 Eesti kaadrikaitseväelast, enamus ohvitserid. Nad koguti Petserisse Kaitseliidu majja, kust järgmisel päeval viidi juba edasi Venemaa vangilaagritesse.

Küüditatud ja hukatud ohvitseride auks peetud mälestustseremoonia korraldamist alustas Eesti Vabadusvõitlejate Liit ja Eesti Eruohvitseride Kogu, alates 2017. aastast korraldavad tseremooniat kaitseväge ühendatud õppeasutused.

Foto: Kaitseväge fotokogu

Tartu Mementole algas aasta plaanide kohaselt

Meie ühingul on alates 23. aprillist uus juhatus, kuhu kuuluvad juba kogenud mementolased Eha Kajuvee, Maret Väljak ja Jaan Haring. Uued liikmed juhatuses on Lanna Vassila ja Virve Tuubel.

Selle aasta küüditamise mälestuspäev 14. juuni oli ühingu jaoks erilisem. Koos Memento Liidu ja Tartu linnaga avasime sel päeval mälestuspingi Enn Tartole. Memento Liidu poolt saatis kõne Arnold Aljaste, mis pingi avamisel ka ette loeti. Enn Tartot meenutas pere poolt abikaasa Piret. Pingi õnnistas Pauluse koguduse õpetaja Joel Luhamets. Lõpetuseks kogunesime meenutuskoosolekule Gaudea-muse kohvikusse.

Järgmine ühine kokkusaamine oli 8. juulil, kui mälestasime Tartu vanglas mõrvatuid Pauluse kalmistul mõrvatute mälestusmärgi juures. Tartu linna poolt oli kohal abilinnapea Priit Humal. Mälestuspalve viis läbi Elva koguduse õpetaja Vallo Ehasalu.

Suvine väljasõit toimus 27. juulil. Külastasime Mulgimaa pealinna, Heimtali Muuseumi ja tekstiilikunstnik Anu Raua Kääriku käsitöötalu. Esimene peatus oligi Viljandis, kus meiega liitus Viljandi Memento esinaine Ene Juurik. Järgnevad pool päeva veetsime Heimtalis. Alustasime kohvi ja soojade lihapiiruka-

tega, mis olid valmistatud naabruses asuvas talus. Saime põhjaliku ekskursiooni muuseumi ruumides, aga vaadata ka uusi väljapanekuid. Loodava Anu Raua Keskuse toeks olid käsitöömeistrid teinud mulgi kinnaste koopiaid, mida saime näitusel näha. Ka Anu Raua uued vaibad said üle vaadatud. Lõunasuppi sõime koos Anu Rauaga tema taluõuel tammede all. Pärastlõunal panime Ene Juurikuga küünla Viljandi represseeritute mälestusmärgi juurde. Seejärel nautisime folgiks valmistavas Mulgimaa pealinnas ekskursiooni linnagiid Reet Taimsoo juhtimisel. Veel külastasime Kondase Keskust.

Viimane suvine ühine väljasõit oli kommunismi ja natsismiohvrite mälestuspäeval 23. augustil Pilistverre. Pärast Memento Liidu poolt korraldatud kava külastasime Põltsamaa Muuseumi ja kohtusime käsitöömeistri Kersti Pookiga tema ateljees.

Suvel tunnustati meie ühingu kahte liiget. Memento Liidu teenetemärgi sai Pilistveres 23. augustil ühingu aktiivne liige Tiina Margus.

Vabaduse Tammepärja aumärgi sai 31. augustil Tartu Memento ühingu liige Mart Peik

Tartu Memento juhatus

Mart Peik on Tartu Memento ühingu asutajaliige, andes ühingu edendamisse märkimisväärse panuse. Mart on panustanud ühingu finantsasjade nõustamisel ja kodulehe korraldamisel. Oma aktiivse eluhoiaku tõttu on ta osalenud paljudes ühingu ettevõtmistes. Oma kohusetundliku, põhjaliku olemuse ja heade nõuanete poolest on ta ühingu liikmete seas kõrgelt hinnatud.

Mälestushetk Tartu vanglas mõrvatute Pauluse kalmistul mõrvatute mälestusmärgi juures. Keskel Elva koguduse õpetaja Vallo Ehasalu. Foto: Tartu Memento arhiiv, 2022

Memento Liidu teenetemärk anti Tartu Memento kauaaegsele aktiivsele liikmele Tiina Margusele Pilistveres 23. 08. 2022. Vasakul Tiina Margus, paremal Ene Juurik Viljandi Mementost.

Foto: Tartu Memento arhiiv, 2022

Piret Tarto kõne mälestuspingi avamisel

Kallid sõbrad!

Täna, riiklikul leinapäeval me mälestame kõiki okupatsioonivõimude vägivalga ohvreid – küüditatud ja poliitvange ning kõiki, kes on võitluses Eesti vabaduse eest surma saanud.

Me mälestame ka neid, kes on juba taastatud Eesti Vabariigi ajal liitlaskohuseid täites või muul moel meie julgeolekusse panustades langenud.

Möödunud aastal, juuniküüditamise 80. aastapäeval oli Enn Tarto viimast korda siin Rukkilille juures. Ta ei võtnud sõna sellepärast, et ei jaksanud. Pärast ta kahetses, et oleks pidanud siiski rääkima, kõnelema Selma Rätsepast. Ma palusin, et ta ei muretses ja lubasin, et kirjutan Selma Rätsepast sotsiaalmeedias, et ehk jõuab Selma lugu niimoodi isegi rohkemate inimesteni. See rahustas Ennu ja ta jäi kirjutatuga rahule.

Selma Rätsep oli Kaitseliidu ohvitseri abikaasa, kelle punaväelased piinasid 1941. aasta juulis Tartumaal Kudina vallamajas eriti jõhkralt surnuks selle tõttu, et ta ei reetnud oma abikaasa ega veel umbes 50 inimese asukohta, kes varjasid ennast metsas punase terrori eest. Teiste seas oli varjul tookord kahe ja poole aastane Enn Tarto. Nad jäid kõik ellu tänu Selma Rätsepa erakordsele vaprusse.

Kes minevikku ei mäleta, see elab tulevikuta! Ääretult valus on tõdeda, et tänaseks ei võta Selma Rätsepa martüürium kokku mitte ainult kõiki idanaabri toimepandud õudusi lähiajaloos, vaid nüüd ka Butšas ja mujal Ukrainas. Surmavaenlane on sama ja tema teod on jäänud samaks.

Ma tahaksin peatuda veel ühel lausel mälestuspingi sildilt. Seal on kirjas, et Enn Tarto seisis okupatsioonivõimude vägivalga ohvrite väärkuse eest. Eesti Memento Liidu juhatuse esimees Arnold Aljaste on juba märkinud, et töö represseeritute seadusega Riigikogus kestis kaheksa aastat.

Kuid kuidas on üldse võimalik ohvrite väärkust riivata? Ennul oli erilisel südamel ja ta rõhutas korduvalt, et me kunagi ei nõustuks ega võtaks omaks valesid, mida kahetsusväärselt ikka ja jälle korratakse, nüüd ka Ukraina suunal, et ohver on ise süüdi või et mingeid vägivallategusid ei ole kunagi toime pandudki.

Ma tänan südamest kogu meie pere poolt Tartu linna, Eesti Memento Liitu ja Tartu Mementot, et te nii armsalt olete võtnud austada Enn Tarto mälestust.

Mõtelgem sellele, mis meil on hästi. Kahtlemata oleks Vene-Ukraina sõda rusunud Ennu südant, kuid ta oleks kindlasti tundnud väga suurt heameelt selle üle, et meie riigivõimu toetus Ukrainale on eeskujuks teistele ja et meie rahvas on niivõrd kaastundlik ja abivalmis.

Ennul oli ikka tavaks paluda: „Aidaku meid Jumal!“

Piret Tarto

Arnold Aljaste kõne Enn Tarto mälestuspingi avamisel

Austatud represseeritud, meie sõbrad ja toetajad!

Täna, 14. juunil on leinapäev, mõtiskluste päev! Me mäletame ja mälestame täna Eesti eest võidelnud ja oma elu andnud kodumaa poegi ja tütreid. Eestimaal lehvivad leinalipud ja kõikjal, üle maailma, kus on eestlaste kogukonnad, süüdatakse küünlad ja asetatakse lilled mälestusmärkidele. Mälestame ohvreid ja avaldame tänu kõigile, kes on Eesti riiki südames hoidnud ja selle eest võidelnud.

Täna saab püsti järjekordne mälumajakas Enn Tartole, kui avame Tema mälestuseks pingi. Oleme tänulikud Talle ja teistele, kes ei kaotanud usku Eesti riigi taastamisse ka kõige süngematel aegadel. Tunnustame Tema panust Kaitseliidu taastamisel ja represseeritute eest seismisel. Ka vabas riigis nõudis represseeritute seaduse läbisurumine Riigikogus 8 pikka aastat ja nõudis erakordset järjekindlust ja kannatlikku meelt. Me oleme tänulikud!

Hoiame Sinu mälestust, Enn Tarto, vabadusvõitleja, Kaitseliidu taastaja ja Vanematekogu esimees, Noorte Kotkaste peavanem, Memento Liidu looja, juht ja auesimees.

Tänu ja lugupidamisega,
Arnold Aljaste
Eesti Memento Liidu esimees

Enn Tarto pingi avamine 14. juunil 2022 aastal. Vasakult: Ennu poeg Ilmar, abikaasa Piret, Tartu Memento esindaja Virve Tuubel ja Tartu linna-pea Urmas Klaas. Foto: Aldo Luud 2022, Õhtuleht

HARJUMAA

Pärast kaheaastast pausi – seoses koroonaga – õnnestus Harjumaa mementolastel 14. juunil taas kogeda ühist koosviibimist Keila jaamakohtvikus. Oli rõõm taas kohtuda ja muljetada.

Fotod: Harjumaa Memento kogu

Põlvamaa mementolaste suvi

Nagu Eestimaa suved ikka, möödus seegi suvi Põlvamaa mementolastele nii vihmas kui päikeses. 14. juuni leinapäeva üritusi saatis tihe vihmasedu, mis kestis kogu päeva, kuid ei takistanud ometi arvukal rahvahulgal kogunemast Põlva raudteejaama küüditatute mälestusmärgi juurde. Inimesed ütlesid oma sõnavõttudes, et näe, ka taevast nutab, kui meenutasime 81 aastat tagasi toimunud traagilisi sündmusi. Mälestusmärgi jäid kaunistama rohked pärjad ja küünlad. Üritus jätkus Veriora raudteejaamas, kuigi neid, kelle Siberi tee sealt algas, enam mälestajate hulgas ei olnud.

Juba pikemat aega ei olnud Põlvamaa mementolased koroona tõttu koosviibimisi korraldanud. Veriora raudteejaamast siirduti sealsesse noortekeskusesse, kus ootas kohvilaud. Mälestasime meie hulgast lahkunud ja arutasime suviseid plaane. Meeleoluks esitas siberi laule ansambel Onud. Ühiselt otsustati teoks teha kaks aastat tagasi ära jäänud Ida-Virumaa õppereis.

Juuli viimasel nädalal siirduski 40 mementolast Ida-Virumaad avastama. Alustasime Rakvere linnusest. Õpetlik ja huvitav oli ka Kukruse polaarmuuseum, kuhu Eesti kagunurgast harva satutakse. Kõik nähtu oli ajalooliselt huvipakkuv ja kirev. Järgmised kohad aga viisid meid raskete kaitselahingute ja repressioonide maailma. Selgitusi sellel teekonnal jagas Vaivara Sinimägede muuseumi juhataja Ivika Maidre, kes seda kanti väga hästi tunneb.

Külastasime Toilas omaaegset presidendi Oru lossi parki, kust siirdusime kunagisse kinnisesse linna Sillamäele. Sillamäe kaunit korda tehtud promenaadil jalutades tekkisid vastandlikud tunded. Rajati ju siia samasse linna kohe pärast sõda kurikuulus Kombinaat nr. 7, millest sai üks Euroopa suurimaid uraanitootjaid. Grupijuht Roman Parmas jutustas nõndanimetatud Sillamäe poistest ja nende olematutest valikutest. Saksa sõjaväes teeninud ja Vorkuta vangilaagrisse viidud Eesti poisid toodi Sillamäele, pandi selga vene tööpataljoni vorm, sunniti rajama uraanitöötlemise tehast ja seal töötama. Paljud kaotasid tervise ja parimad aastad oma elust, kusjuures nii mõnedki teadaolevad mehed olid pärit just Põlvamaalt.

Vaivara Sinimägede muuseumis tutvusime omaaegse sõjatehnika väljapanekuga ja kuulsime lugusid 1944. aasta karmidest kaitselahingutest. Piirilinna Narvat tutvustas meile Narva Memento Ühenduse esimees Rein Steinfeldt, kes tunneb seda linna väga hästi. Muljete rohke reis jõudis teise päeval õhtuks läbi Kuremäe ja Iisaku kihelkonnamuuseumi Põlvamaale tagasi. Erinevalt leinapäevast säras meie õppereisi ajal päike.

Suvi lõppes traditsioonilise kokkusaamisega Pilistveres, mis on Põlvamaa mementolaste jaoks alati oodatud sündmus. Tagasteel põikasime seekord Imavere Piimandusmuuseumi, kus paljud meist nägid eksponaatide hulgas lapsepõlvest nostalgilisi mälestusi tekitavaid esemeid koorelahutajatest võimasinateni. Taas jäid kõik päevaga rahule ja jääme ootama uusi kokkusaamisi.

Roman Parmas

Leinapäev Põlvas 14. juunil. Foto: Mari-Anne Leht

Vaivara Sinimägede muuseumis. Foto: Mari-Anne Leht

Roman Parmas ja Rein Steinfeldt Narva küüditatute mälestusmärgi juures. Foto: Mari-Anne Leht

Põlva mementolased Pilistveres. Foto: Rein Toom

Leinapargis meenutati mineviku õudusi ja tõdeti nende kordumist tänapäeval

Juuniküüditamise mälestusüritus Pärnus toimus tavapäraselt Leinapargis ehk kohas, kus oli kunagi raudteejaam, just see, kust vagunid süütute inimestega veeresid külmale võõrale maale ning paljudele jäi see koht viimaseks, mida nad nägid oma kodumaal.

Vaatamata sellele, et tibutas vihma, oli rahvast kogunenud hulga. Tundub, et pärast pargi renoveerimist on nii mõnigi leidnud siia tee. Leinakivi juures seisid auvalves Pärnumaa Kaitseliidu maleva relvastatud võitlejad ja leinavalves Pärnumaa gaidid Eesti Lipu Seltsi leinalippudega.

Nagu ikka kell 12 alustasime Eesti hümni laulmisega ja leinaseisakuga küüditatutele mõeldes, mõeldes neile, kelle haudad on võõramaa mullas, kelle haudadele me ei saa asetada rukkililli.

Pärnumaa praosti, Eliisabeti koguduse pastori Tõnu Taremaa järelhüüe kannatanuile oli üsna tavatu. Sõnavõttu alustades mainis ta ise ka, et jutt sobiks pigem poliitiku kui koguduse õpetaja suhu. Ta viitas tsitaadile pühakirjast: "Iga kuningriik, mis on omavahelises riius lõhenenud, laastatakse, ja ükski linn või pere, mis on omavahel riius, ei jää püsima." Pastor palvetas Ukraina rahva eest, et neil jätkuks vaimu/jaksu vabastada oma maa ja rahvas anastajate küüsisst, Vene rahva eest, et nood ärkaksid valeunest ja pöörduksid rahu poole, ning Eesti eest, et riid ja lõhestumine riigis lõpeks.

Jumalasõna jätkuks laulis a capella Pärnu Kunstide Kooli solist Carola Kaaver kristliku laulu „Jeesus, sa ainuke“.

Seejärel luges päeva juht Isabell Maripuu traditsiooniliselt küüditamise fakte, dokumente ja ühe Pärnumaalt küüditatud perekonna nimed. Oma kõne lõpetuseks ütles Isabell viidates rahvusvaheliste organisatsioonide hambutule tegevusele Ukraina kaitsel: „Ja pange nüüd ise kokku puzzle, kes on meie vaenlane, kes on reeturid, ja kes võitleb ka meie vabaduse eest.“

Üritusel osales mitmeid noori: gaidid, nende sõbrad, laulja ja Pärnu Koidula Gümnaasiumi õpilased Astrela Angela Linder ja Annabel Maripuu, kes esitasid luuletusi õpetaja Anu Helemäe juhendamisel.

Mälestuskivi jalamile asetasid pärjad nii linnavalitsus, kaitseliit kui ka Riigikogu erakondade esindajad. Linnapea Romek Kosenkranius pidas kõne, milles samuti puudutas Ukraina sündmusi ja võrd-

les neid 40-ndail aastail meil toimunuga. Pärnu Memento poolt asetasid pärja Kirsti Portnov ja Peeter Kuldkepp. Kirsti pidas ka kõne, meenutades nii kaugeid aegu kui ka tänapäeva koledusi Ukrainas.

Muusikaga toetas meie üritust Taimi Laituse pillirühm Karmoškasmud. Nad esitasid mitmed rahvalikud lood nii, et kohalolijad said kaasa laulda.

Mälestusürituse lõpetuseks tänas koosoleku juht Isabell kohaletulnuid ja ürituse korraldamise abilisi: „Suur tänu, et hoolite, tervist ja pikka iga kõigile! Hoiame oma Eestit ja olgu igavene mälestus süüta kannatanutele! ELAGU VABA EESTI!“

*Isabell Maripuu
Pärnu Memento*

Mälestushetk 14. juunil Jõgeval enne sõitu Tallinnasse Maarjamäele

Jõgeva 17.06.22

*Raudteerööpad mäletavad
Seda muret, seda nuttu –
Siis, kui külma märtsiuttu
Kadus ronge rongi järel...*
Villem Kaarna

17. juunil 2022 avasime Jõgeva linnas, Jõgevamaa Represseeritute Ühingu poolt viimasel kümnel aastal arendatud küüditatute mälestuspargis, kolm mälestustahvlit.

Mälestustahvlitelt saame teada, et kahekümne kolmest omavalitsusest koondati 1949. aastal märtsiküüditamise käigus Jõgeva raudteejaama küüdiešelonidesse 1805 inimest. Kuna Jõgeva oli üks põhilistest küüdiešelonide formeerimise paigast Eestis, siis toodi siia sadu ja sadu inimesi ka muudest kohtadest peale Jõgeva.

Fotod: Jõgeva Memento fotokogu

JÕGEVAMAA

23. august Pilistveres

Jõgevamaa represseeritute jaoks on Pilistvere memoriaal südamelähedane. Siia tahetakse ikka tulla ja kohtuda saatusekaaslastega. Seekord oli meid Pilistveres kolmekümne ringis. Olime vist ainukesed, kelle ridasid seekord täiendasid noored. Usaldasime ka lipukandmise, lillede asetamise ja mälestusküünla süütamise nende hooleks.

VILJANDIMAA

Memento Viljandi Ühenduse liikmed kogunesid 14. juunil traditsiooniliselt represseeritutele püstitatud mälestuskivi juures. Nagu alati olid kohal ka noorkotkad ja kodutütred, Viljandi linna, kiriku ja Kaitseliidu Sakala maleva esindajad. Asetati kimbud, süüdati küünlad.

19. augustil sõitsime väikese seltskonnaga Hargla kirikusse, kus taasavati mälestustahvel Vabadussõjas langenutele.

23. augustil võtsid Viljandi mementolased osa igal aastal toimuvast kommunismi ja natsismi ohvrite mälestuspäevast Pilistveres.

*Ene Juurik
Memento Viljandi Ühenduse esinaine*

Foto: Jaan Männik

Eesti Memento Liidu juhatuse suvine kokkusaamine

Liidu teisest ja huvitavast reisist Läänemaale ja Hiiumaale teeb fotogalerii ja kokkuvõtte Järvamaa Memento juht Silva Kärner.

Haapsalu tervitas meid 06. juuli hommikul vihmahooga. Kohtumine raudteejaamas ja jalutuskäik muuseumis. Seejärel sõit Linnarongiga kindlusesse.

*Mis saab küll nendest, kes lähevad?
Ja mis saab sellest, kes jääb?
All sõjatormise taeva, kuidas hoida kinni veel käest?
Huulil on armsate nimed, merevesi ja kodude tuhk...
Valus jäämine, Valus minek. Rannal tormilainete uhk.*

Rand oli ka seekord tuuline, nii et küünlad ei tahtnud põlema jääda...

EML juhatuse 6. juulil Puise rannas, kust lahkusid paljud pagedes Eestimaalt...

Meeleolukas õhtu sai teoks Eesti Memento Liidu juhatuse esimehe Arnold Aljaste koduaias.

Rohukülalt viis Hiiumaale reisirahm Tiit.

Silva Kärner Neptuniga.

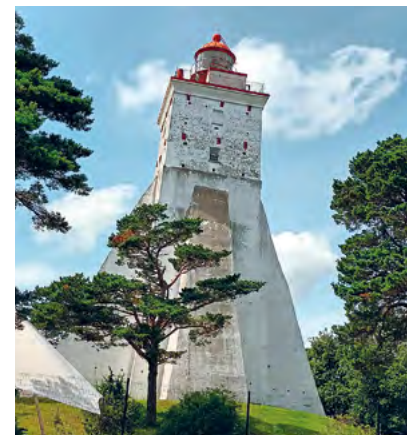
Suuremõisa loss.

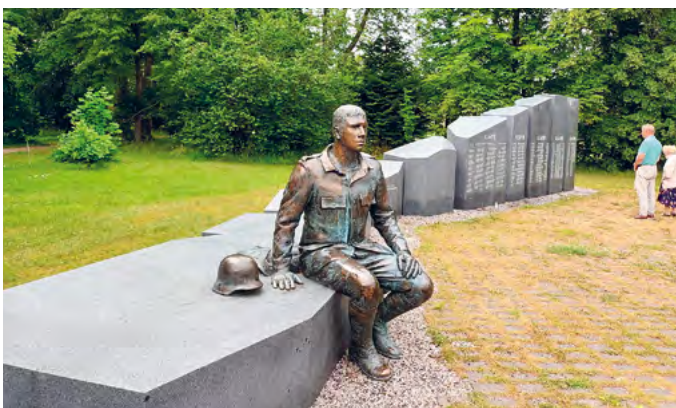
Kärkla arteesiaakavude ala Aia tänaval

Vanim rookatuses kirik Hiiumaal.

Kõpu tuletorn.

II maailmasõjas hukkunute mälestuseks rajati memoriaal aastal 2012.

Etendus "Margus nõukogude armeest"

EML juhatuse koosolek

6. juulil toimus ka juhatuse koosolek, kus oli päevakorras Siberis Sündinud Laste (SSL) MTÜ asutamise küsimus.

Iga allorganisatsioon andis oma arvamuse ning tõstatas küsimus vajadusest EML põhikirja täpsemast sõnastamisest, sest EML koosnebki ju maakondlikest ühendustest, aga SSL MTÜ on ülevabariigiline ehk sarnane organisatsioon EML-le või Murtud Rukkilille Ühingule, kuigi erinevus on mõningates eesmärkides ja tegevustest.

Siit tulenevalt leiti, et SSL MTÜ võiks jätkata tegutsemist omaette. Tegin pärimise: Põhikirjast ei selgu üldkogu ja juhatuse erinevus. See tuleks ümber sõnastada.

Üldkoosolekule tuleks kutsuda igast organisatsioonist 2-4 volitatud isikut.

Koostas: Silva Kärner
Memento Järvamaa Ühendus

Totalitaarsete režiimide ohvrite mälestuspäev

23. augustil 2022 toimus Maarjamäe kommunismiohvrite memoriaalis rahvusvahelise totalitaarsete režiimide ohvrite mälestuspäeva tseremoonia.

Kõnelesid justiitsminister Lea Danilson-Järg, Ukraina suursaadik Eestis H.E. Mariana Betsa, SA Eesti Mälu Instituut juhatuse esimees Meelis Maripuu ja Eesti Memento Liidu juhatuse esimees Arnold Aljaste. Palvuse pidas Tallinna praost Jaan Tammsalu. Muusikalised vahepalad esitas Marianne Leibur.

Alates 1939. aastast kannatas Eesti 70 aasta jooksul üht või teist liiki poliitiliste repressioonide all. 2009. aastal võttis Euroopa Parlament vastu deklaratsiooni, millega kuulutas 23. augusti üle-euroopaliseks totalitarismi ohvrite mälestamise päevaks. Kuupäeva valik oli taotluslik: 23. augustil 1939. aastal sõlmisid Hitleri Saksamaa ja Stalini NSV Liit mittekallaleitungilepingu, mille lisaprotokollidega jagasid diktaatorid Ida-Euroopa omavahel mõjusfäärideks.

Saksamaa ja Nõukogude Liidu totalitaarsed režiimid olid vastutavad piirkonna rahvaste kannatuste eest aastatel 1939-1989; neist esimene kuue või seitsme aasta jooksul ning teine enam kui nelja aastakümne vältel. Siinkohal pole ajaloo mäletamisel mingisugust kaksipidi mõistmist. Mõlemad režiimid on võtnud üle territooriumid ja annekteeritud riikide rahvad allutanud rängelt autoritaarsele korrale.

Mälestuspäeval oli paslik rõhutada vabaduse ja demokraatia pideva kaitsmise vajadust ning avaldada toetust Ukrainale, kes vaatamata Venemaa sõjalisele rünnakule tähistab 24. augustil iseseisvuspäeva. Sõjas olevat riiki ühendab Eestiga Nõukogude okupatsiooni ja terrori raske kogemus. Mitmed 20. sajandi kriitilised sündmused, sealhulgas Ukraina ajaloo sõlmpunktid, on viimasel ajal langenud Venemaa inforünakute alla. Eesti Mälu Instituudi koostatud näituse "Ukraina 20. sajandi kriisides" eesmärgiks on avardada meie inimeste teadmisi Ukraina ajaloost, toetada Ukrainat inforindel agressioonile vastu seismisel ja selgitada Venemaa inforünakute tagamaid käimasolevas sõjas. Näitus annab ülevaate Ukraina riikluse arengust ja Ukraina ajaloo sõlmpunktidest, ühiskonna sovetiseerimisest, Molotovi-Ribbentropi pakti mõjust, Ukraina

rahva võitlusest Teises maailmasõjas, Ukraina iseseisvumisest 1991. aastal ning Venemaa agressioonist. Näitus oli kättesaadav veebis eesti, inglise ja vene keeles ning üleval erinevates paikades üle Eesti: Tallinnas Eesti Mälu Instituudi ees Tõnismägi 8 ja Vene saatkonna ees Pikk 19, Tapa sõjaväelinnakus ning 3.-29. oktoobrini Kohtla-Järve linnavalitsuse fuajees.

Meelis Maripuu, Eesti Mälu Instituudi juhatuse esimehe sõnavõtt

83 aastat tagasi sõlmisid totalitaarsed suurriigid, kommunistlik NSV Liit ja natsionaalsotsialistlik Saksamaa, leppe, mis võimaldas valla päästa Teise maailmasõja. Need režiimid ja nende ideoloogilised partnerid mõrvasid kümneid ja kümneid miljonid inimesi. Selle sõja otsese ja kaudsete järelmõjudega peame tegelema nii täna kui ka tulevikus.

Natsionaalsotsialism kui sõja kaotajariigi ideoloogia mõisteti kuritegelikuna hukka kohe pärast sõja lõppu ja on tänaseks üleüldiselt demoniseeritud. Kommunistliku ideoloogia utopistlike loosungite all rahvaid anastanud ja inimesi mõrvanud Nõukogude Liit oli aga võitjate poolel. Selle tulemusena on kommunistlike režiimide kuriteod senini paljudele tundmatud või neid ei soovita tunda. Kuigi Euroopa Parlament kuulutas 2009. aastal 23. augusti kommunistliku režiimi all kannatanud rahvaste survele kommunismi ja natsismi ohvrite ühiseks mälestuspäevaks, ei ole selle tähistamine isegi paljudes Euroopa riikides tänini isenesestmõistetavaks tavaks saanud.

Kuid peamine küsimus ei ole selles, kas rahvusvaheline üldsus on kuritegelikuks tunnistanud ühe, kaks või veel rohkem „-ism“-e. Kaldudes siin küll trafaretsetesse lausungitesse, siis peamine on ajaloo õppetundide varal ära tunda ohukohad, mil taas mõni taoline režiim pead tõstab ja sellele ühiselt resoluutselt vastu astuda. Ohvritel ei ole vahet, millisest „-ism“-ist juhindub neid tappev kuritegelik režiim.

Aastakümneid kuulsid baltlased ja idaeurooplased kommunistlike režiimide kuritegudest ning Venemaalt lähtuvast uuest potentsiaalsest ohust rää-

kides peamiselt etteheiteid, et oleme oma ohvri rolli n-ö kinni jäänud. Aasta tagasi siin samas kõnepuldis seistes ütlesin: "Ka tänases maailmas on, eriti väiksematel rahvastel, jätkuvalt oht sattuda kuritegelike režiimide rünnaku alla. Ja siis ei ole enam oluline, millist ideoloogiat kattevarjuna kasutades oma tegusid toime pannakse."

Täna käib Ukrainas Venemaa alustatud täiemõduline vallutussõda. Esikohal ei ole enam kommunistlik ideoloogia, kuigi ka nende sümbolitega flirditakse. Selgemaid piirjooni võtab seal ideoloogia, mis on saanud nimeks raššism. Praegu ei ole esmatähtsad intellektuaalsed arutelud järjekordse „-ism“-i olemuse üle, vaid tegelik abi Ukraina võitlejatele, et Ukraina rahvas ja riik, mis homme tähistavad oma riikluse tähtpäeva sõja tingimustes, saaksid seda järgmisel aastal pühitseda vaba rahva ja riigina.

Õnneks ei ole Venemaa praegu suutnud realiseerida sarnast rahvusvahelist huvisfääride jaotust, nagu see toimus 1939. aastal. Rahvusvaheline üldsus on seni seisnud Ukraina, ja sellega ühtlasi ka meie, seljataga, et vastu seista käimasolevale agressioonile. Kuid inimesed väsisid, riigid väsisid, mida enam nende endi heaolu kannatab. Peame tegema kõik endast oleneva, et senine toetus Ukrainale ei kahaneks, vaid hoopis suureneks, et tuua sõja käiku otsustav pööre.

Et tulevasele raššismiohvrite memoriaalile, mis vabas Ukrainas kindlasti püstitatakse, ei lisanduks enam liiga palju ohvrite nimesid!

Arnold Aljaste

Eesti Memento Liidu juhatuse
esimehe sõnavõtt

Austatud valitud ja seatud, diplomaatilise korpuse esindajad, represseeritud, meie sõbrad ja toetajad!

Toon Teile tervitused Nurmekunna muinasmaakonnast, Pilistverest, kus täna on kogunenud represseeritud üle riigi sealse memoriaali „Kivikangru“ juurde, mis on alates 1988. aastast nende endi poolt murekividest kokku kantud.

Me kaotasime viiendiku oma rahvast! Mõrvatute, küüditatute, töölaagrites surinuks näljutatute, sõjas hukkunute, põgenemistel uppunutena... Me ei kuulutanud kellelegi sõda, keegi ei kuulutanud sõda meile, aga olime ikkagi üks suuremate kaotustega rahvas teises maailmasõjas koos lätlaste ja poolakatega.

Kaks totalitaarset režiimi jagasid maid ja rahvaid 23. augustil 1939. a. nagu platnoid kaardimängus. Tollased poliitikud võtsid võimaluse Kaitsevält ja Kaitseliidult hakata agressorile vastu. „Inimesed surevad, rahvas jääb!“ olid kindral Laidoneri sõnad. Oleme jäänud, aga maksnud väga kõrget hinda!

Täna käib jälle sõda, ennekuulmatu tapatöö toimub juba pool aastat, terved linnad on tehtud maatasa – ja seda selleks, et „vabastada“, liita endaga maa-alasid, mis justkui on kunagi kuulunud impeeriumile. „Sevodnja Krim, zavtra Rim!“ või „Možem pavtarit!“ – selliseid loosungeid kannavad impeeriumimeelsete autod. Eesti saatkonna ees Moskvas on plakat, mis ütleb, et asendame T34 Armataga. Vihkamist oma naabrite vastu on külvatud aastaid ja see on kahjuks vilja kandnud.

„Võin ka söömata olla, peaasi, et Krimm on meie!“ ütleb tänavaküsitluses vedurijuht, keda on toidetud vihkamisega ja eks meiegi vastureaktsioon on vastav, käsi tõmbub vägisi rusikasse, kui meis nähakse ainult alamaid, kelle ajalookäsitlus on „metsa poole“, ja vihagi on meis kerge tekkima, aga me teame, et seda ei saa kanda üle kogu vene rahvale, on seal ju hetkelgi vangikongides tuhandeid poliitilistel põhjustel kinni peetuid, on teadmata kadunuks jäänuid. Suletud on kodanikualgatuslikud organisatsioonid, nagu ka meie sõsar „Memorial“. Meil ei ole teist valikut kui sanktsioneerida kõiki naaberriigi kodanikke, ka viisakeeluga. Sõjale kaasaaitajad las vinguvad, sõjavastased venemaalased saavad aru ja

23. augustil 1939 kirjutasid Saksamaa välisminister Joachim von Ribbentrop ja tema kolleeg Vjatšeslav Molotov alla mittekallaletungilepingule – nn Molotov-Ribbentropi paktile – ja selle täiendavatele salaprotokollidele, mis jagasid Ida-Euroopa omavahel mõjusfäärideks.

Mälestuspäeva tseremoonia 23. augustil 2022.

mõistavad. Sanktsioonid on ka meie elu teinud ja teevad järjest keerulisemaks, aga peame mõistma, miks ja milleks.

Meenutame täna ka läbi okupatsiooniaastate kestnud vabadusvõitlust ja selle käigus hukkunuid, meenutame Balti Apelli, mis avaldati 23. augustil 1979. a. Mälestame selle Eesti-poolseid loojaid ja allkirjastanud Endel Ratast, Endel Udamit ja Enn Tartot ning soovime head tervist Teile, Mart Niklus. Meenutame rahvakogunemisi Hirvepargis 1987. aas-

tal, Balti ketti 1989. aastal. Meile ei ole midagi kingitud, ehk nagu ütles minu ema, Adeele Aljaste, kes mind Siberis ilmale tõi: „Me ei ole sita pealt riisunud, me oleme sealt ise ära roomanud!“

Jätkugu meil vastutust hoida ja kaitsta, olla oma vabaduse väärilised ja aidata nii kuis meie võimuses Ukraina rahvast, et kurjus ei võidutseks!

Elagu Eesti, Slava Ukraini!

Mälestuspäev Pilistveres

*Me oleme põhjamaa pojad
Ei murra meid võõraste võim.
Meil tuntud on kannatusrajad,
Jääb seisma me mehine hõim.*

*Ja lippude sinimustvalge
Nüüd lehvigu üle me maa.....*

Nende luuleridadega juhatas 23. augustil kommunismi- ja natsismiohvrite mälestuspäeva Pilistvere memoriaali juures sisse päeva juht, Memento Võrumaa Ühenduse esimees Silver Sild. Lippude lehvides marsisid ühenduste esindajad mälestuskivide juurde, kuhu asetati ka mälestuskimbud. Kõlas riigihümn, mis ligi kolmesaja osavõtja poolt laulduna kajas üle kivi kangru murekivide, läbi südame ja hinge, mõeldes nendele, kes puhkavad Venemaa kaugetel kalmistutel.

Avasõnas tuletas S. Sild meelde, et 83 aastat tagasi, 23. augustil 1939, kirjutasid NSV liidu välisasjade rahvakomissar Vjatšeslav Molotov ja Saksamaa välisminister Joachim von Ribbentrop alla mittekallaletungilepingule Saksamaa ja NSV Liidu vahel. Enim tähelepanu on pälvinud selle lepingu juurde kuulunud salajased lisaprotokollid. Esimene salaprotokoll allkirjastati lepingu sõlmimise ajal, mis rahvusvahelist õigust eirates jaotas Euroopa NSV Liidu ja Saksamaa huvipiirkonnaks. Teise salaprotokolliga muudeti Poola ja Baltikumi esialgsed jagamist.

„Ligemale aasta pärast kaotasime oma iseseisvuse. Veel aasta ja me pidime läbi elama 1941. aasta juuniküüditamise ning

järgnevad sõja-aastad. Ja nagu väike Eesti rahvas koos teiste naaberriikidega oleks veel vähe kannatanud, järgnes 1949. aasta suurküüditamine, kui vangilaagritesse ja Venemaa kaugematesse piirkondadesse saadeti üle 20 000 süütu eestimaalase.“

Oma sissejuhatava kõne lõpus nentis S. Sild: „Aga meie püha kodumaa on vaba ja meie, eestlased, oleme olemas. Ükski võõras võim, ükski okupatsioon ei ole suutnud meid murda. Ja ei murra kunagi! Ei meid ega Ukraina rahvast. Sest me teame, mis on vabaduse hind, milline suur väärtus on kodumaal. Elagu vaba Eesti, elagu vaba Ukraina!“

Riigikogu liige, Isamaa erakonna esimees Helir-Valdor Seeder rääkis oma päevakohases kõnes Ukraina rahva sõltumatuse püüdlusest ning Eesti riigi suurest panusest Ukraina abistamisel, aga ka meie endi kaitsevõime laiendamise vajadusest. Oma sõnavõttus toonitas H.-V. Seeder, milline osatähtsus on viisavabaduse piiramisel Venemaalt tulijatele ning meie oma sisepoliitilise olukorra kindlustamisel.

Järgmisena sõna saanud Jaan Roosnurm, vabadussõdalase poeg, nagu ta palus ennast tutvustada, rääkis tulihingeliselt Tartu rahulepingust ja sellega seonduvast. „Tartu rahu tähtsus pole kuhugi kadunud. Selle artikkel kahega tunnustas Venemaa ilmtingimata Eesti riigi rippumatust ja iseseisvust, loobudes vabatahtlikult ja igaveseks ajaks kõigist suveräänõigustest, mis olid Venemaal Eesti rahva ja maa kohta maksvuselt olnud nii riigioigusliku

korra kui rahvusvaheliste lepingute põhjal. Ja see on tänini kehtiv rahvusvaheliselt tunnustatud leping. Me ei tohi mingil juhul sõlmida Venemaaga uut piirilepingut. See tähendaks Tartu rahulepingu maksvuse kadumist edaspidisteks aegadeks. Vabadussõjas kaitses rahvavägi oma maad, rahvast ja vabadust suurriigi Venemaa vastu ning tänu kogu rahva pingutustele ja liitlaste abile võitis. Ja me ei tohi seda tühistada!“

Eesti Õigusvastaselt Represseeritute Liidu Memento Tallinna Ühenduse volikogu esimees Anne Eenpalu pidas tähtsaks, et tänu paljude mementolaste toetusallkirjadel otsustati, et Maarjamäele kommunismiohvrite memoriaali kõrvale rajatakse jalgpallihalli asemel FC Levadia administratiivhoone, mis on jalgpallihallist märksa väiksem ja sobib seetõttu memoriaali naabrusse paremini. Tuletades meelde 1941. ja 1949. aasta kannatusi, soovis pr. Anne kõigile osavõtjatele tugevat tervist vabas Eestis edasi elamiseks.

Oma mälestusi repressioonidest jagas ka Ene Muts Põlvamaa Mementost. Ka andis ta edasi 96-aastase Olev Kasaku tervitused kohalviibijatele. Olev Kasak küüditati 1941. aastal Võrust Siberisse. Ta oli siis 15-aastane. See tulihingeline Eesti mees võitleb kindlalt noorte isamaalise kasvatusel ja rahva tervislike eluviiside eest. „Me peame kõigile selgitama, et alkohol on inimese suurim vaenlane. Selle mõju on korvamatu ja alkoholi tarvitajad ei suuda teha õigeid, riigile vajalikke otsuseid!“, on Olev Kasak kõigis oma sõnavõttudes toonitanud.

„Me kaotasime viiendiku oma rahvast! Mõrvatute, küüditatute, töölaagrites surnuks näljutatute, sõjas hukkunute, põgene mistel uppunutena... Me ei kuulutanud kel lelegi sõda, keegi ei kuulutanud sõda meile, aga olime ikkagi üks suuremate kaotustega rahvas teises maailmasõjas koos lätlaste ja poolakatega“, lausus oma tervituses Eesti Memento Liidu juhatuse esimees Arnold Aljaste. Ta tunnustas Eestit kui ühte suu remat Ukraina abistajat ja andis lootust, et varsti on see sõda läbi ja Ukraina jälle vaba.

Mälestuspäeva puhul andis Arnold Aljaste Memento Järvamaa Ühenduse pika ajalisele liikmele Silva Kärnerile, Memento Rakvere Ühingu esimehele Liina Kuusele ja Tiina Margusele Mittetulundusühing Tartu Mementost üle Eesti Memento Liidu tee-

netemärgid.

Mälestuspäeva lõpupalvuse pidas Pilistvere Andrease koguduse õpetaja Andres Aaste. Ta pani kõigile südamele, et meis peaks olema rohkem sallivust ja mõistmist.

Päeva juhtinud Silver Sild soovis päeva lõpetuseks kõigile tugevat tervist. „Et meil oleks ikka jõudu taas siia mälestuskivide juurde kokku tulla!“. Tema suurimad tänud mälestuspäeva korralduse eest kuulusid Pilistvere Andrease koguduse vikaarvaimulikule Andres Aastele ja endisele koguduse õpetajale Hermann Kalmusele ning tema juhendamisel toimuvale õpilaslaagritele, kes hoolitsesid vajalike pinkide ja laudade eest. Siiras tänu kuulub ka Toomas Zimmerile, kes juba aastaid on olnud päeva hoolikas helitehnik.

Traditsioonilise lõunasupi olid pas-

toraadi juures valmis pannud, nagu eelmistelgi aastatel, Läänemaa tublid naised. Maitsvate kringlite eest aga hoolitses Memento raamatupidaja Laine Pernik koos Memento naisperega. Mälestuste meeleolust aitasid tagasi tuua ansambel Onud rahvalikud laulud.

Kaua istuti veel koos ka kohvikus Ingel. Kohtuti vanade tuttavatega ja heietati mälestusi Siberisse jäänud noorusest. Tõdeti, et hoolimata kõigist raskustest ei kadunud koduigatsus. Sellest tehti luuletusi ja kui väikeses barakitoas kokku saadi, kõlasid ikka laulud kodust ja ilusast Eestimaast, kuigi selle eest võis sealt veel vangigi minna, kui kambas juhtus „koputaja“ olema.

Fotod: Ainu Purje

Veel mõtteid MEIE Pilistverest

Head lugejad! Vaeks veel koos teiega mõtteid ja küsiks nõu Pilistvere memoriaali veel paremaks kujundamise kohta. Pilistvere Kommunistliku Genotsiidiohvrite Memoriaali rajamist alustati hingede päeval, 2. novembril 1988. aastal ühise talgutööga koha ettevalmistamisel. Memoriaali keskmes olevasse kivikangruse on toodud kive kõikjalt Eestist, Siberist ja kaugemaltki paljude väliseestlaste poolt. Murekivide keskele on toodud ka mälestusplaate Siberis või vangilaagrites surnud lähedaste nimedega. On olnud ettepanekuid need paigutada eraldi alustele kivikangru ümber. Nii oleksid nad paremini nähtavad ja loetavad. Mida arvate sellest teie, head saatusekaaslased?

Jalutades enne mälestuspäeva siis veel rahvast tühja memoriaali ümber tabasin ennast mõttelt, et miks ei võiks kivikangur olla laotud pisara kujuliseks. See ei oleks väga suur ettevõtmine ja raha see ka ei nõuaks, kui koos ära teha. Ühiselt on see memoriaal rajatud, ühiste jõududega suudaksime teda ka edasi arendada.

Ja veel. Juba paar aastat seisab paljudele Siberi kalmistutele mälestusplaadid paigaldanud MTÜ Siberi Lood liikmete Otu ja Janeli Jallai kodus koopia samadest mälestusplaatidest, mõeldud just Pilistvere memoriaali paigaldamiseks. Seni on see tegemata. Kas leiame mälestuskivide reas koha ka sellele avatud raamatut meenutavale mälestusplaadile? See seoks meid ja Irkutski oblasti ja Krasnojarski krai surnuaedadel puhkavate lähedastega veel tugevamini, teades, et peaaegu kõigil neil kalmistutel on seal puhkavate eestlaste nimedega samasugused mälestusmärgid! See mälestuskivi võiks paikneda kohe kivikangru alumises tipus. Nii juhataks see meid kõiki oma kallite kadunute juurde. Kõigist oma mõtetest ja ettepanekutest võite teada anda otse minu telefonile numbriga 5102242.

Head saatusekaaslased! Soovin lõpetuseks teile kõigile tugevat tervist! Me tulime tagasi Siberist, me saame ka nüüd kõigi raskustega hakkama! Uute kohtumisteni meie pühas paigas Pilistveres!

Silver Sild, Memento Võrumaa Ühendus

Foto: Janeli Jallai

Vabaduse Tammepärja aumärgi tänavused kavalierid

31. augustil tunnustas justiitsminister Lea Danilson-Järg Vabaduse Tammepärja aumärgiga 30 inimest, kellel on väärilisi teeneid Eesti riigi ja rahva lähiajaloo mälestuse hoidmisel ja edasi andmisel, vabadusvõitluses ja relvastatud ning relvastamata vastupanuliikumises osalemisel, samuti Eesti vabadusvõitluse ja vastupanuliikumise jäädvustamisel.

„Sel aastal on juba viies kord, mil anname välja Vabaduse Tammepärja aumärke. Igähe teened vabadusvõitluses osalemisel ja selle võitluse jäädvustamisel on olnud erinevad ja erilised, kuid neid kõiki on ühendanud armastus kodumaa ja vabaduse vastu. Peame tunnustama ja mäletama ning au sees hoidma neid, kes meie rahva ja riigi püsijäämise eest on seisnud ja ka neid, kes aitavad meie lugu ja mälestusi hoida ning edasi kanda,“ ütles justiitsminister Lea Danilson-Järg Tammepärja aumärkide üleandmisel.

Minister rõhutas, et ka tänased noored peavad teadma, millist hinda on Eesti vabaduse eest makstud: „On selge, et mitte ükski rahvas ei suuda kesta, kui tal pole jõudu säilitada oma lugu, keelt ja kultuuri. Tehkem siis kõik selleks, et ka meie järeltulevad põlvkonnad saaksid kasvada isamaa vaimus, õppida vanemate ja vana-

vanemate eeskujul väärtustama oma riiki ja rahvast. Me ei tohi hetkekski unustada, et vabadus pole iseenesest mõistetav, selle nimel on tulnud võidelda ja surra. Vabaduse hoidmise nimel tuleb iga päev tööd teha,“ rääkis justiitsminister.

Tunnustuse pälvivate hulgas on inimesi, kes osalevad vabatahtlikuna aktiivselt erinevate mäluorganisatsioonide ja seltside töös, et säilitada, jäädvustada ja edasi anda Teise Maaailmasõja, küüditamise ning vabadusvõitluse minevikulugu; Kaitseliidu taastamise ja tegevusega seotud inimesi; neid, kes kannavad hoolt sõjahaudade ja mälestusmärkide eest ning neid, kes hoiavad au sees isamaalist kasvatust ja annavad järeltulevatele põlvkondadele edasi vastupanuliikumise mälestust.

„Vene vägede lahkumise ja Eesti diplomaatia suure võidu 28. aastapäeval ette loetud Vabaduse Tammepärja aumärgi kavaleride tutvustusi kuulates tõusis mõttesse sõna „võimas“. Võimas on meie panus vabadusvõitluse ja vastupanuliikumise jäädvustamisel. Tänuväärne on töö, mida teeme noores põlvkonnas isamaalisuse kasvatamisel, rääkides neile Vabadussõjast ning selle tähtsusest Eesti Vabariigi iseriikluse kinnitamisel“, ütles ajakirjanik Silvia Paluoja kõigi laureaate nimel kõneledes ja lisas: „On oluline, et me märkaks märgata ja leiaks hetke, et tänada neid inimesi, kes on leidnud endas tuge ning panustavad vabatahtlikult, et Eesti minevik ei ununeks ning tuleviks oleks helge.“

Tutvustame Mementoga seotud nelja inimest, kes pälvivad tänavu aumärgi. Nende sõnadega nad aumärgiks esitati.

Urve Sepman on Memento Rakvere Ühing MTÜ asutajaliige, pikaajalise juhatuse liikmena on ta aidanud igati kaasa

ühenduse tegevuse jätkusuutlikkuse tagamiseks. Urve on osalenud mitmete küüditamisteemaliste raamatute koostamisel. Ühtlasi lööb ta kaasa mitmetes teistes organisatsioonides, kes seisavad hea Eesti kultuuriloolise pärandi edasikandmisel.

Kerstin Sild on pikaajaline ja aktiivne Memento Rakvere Ühing MTÜ liige ja on kuulunud aastatel 2015- 2018 ühingu juhatusse. 2015. aastal oli Kerstin see, kes ühingu töö lõppemise ohus võttis enda kätte initsiatiivi ja vastutuse, asudes juhatusse, ja aitas seeläbi ühingu viia tänase tugeva ja eduka toimimiseni. Kerstin Sild on Rakvere Memento Ühing MTÜ-sse kuuluvatest küüditatutest olnud küüditatud ajaliselt kõige kauem, koguni 17 aastat.

Siivi Punnisk on Memento Põlvamaa ühenduse kauaaegne liige, ta lööb kaasa kõigi ühenduse ürituste korraldamises ja teeb hea tahte alusel ka ühenduse raamatupidamist. Oma pikaajalise raamatupidamiskogemuse tõttu nõustab Siivi ühtlasi kõiki abivajavaid ühenduse liikmeid finantsküsimustes. Ta on kõigi liikmete poolt lugupeetud ja armastatud mementolane. Siivi küüditati Siberisse 1949. aastal, kui ta oli vaid 7-aastane.

Mart Peik on Tartu Memento ühingu asutajaliige, ta on andnud ühingu edendamisse märkimisväärse panuse. Mart on tegutsenud ühingu finantsasjade nõustamisel ja kodulehe korraldamisel. Oma aktiivse eluhoiaku tõttu on ta osalenud paljudes ühingu ettevõtmistes. Kohusetundliku, põhjaliku olemuse ja heade nõuannete poolest on ta ühingu liikmete seas kõrgelt hinnatud.

Foto: Erik Peinar

Foto: Ainu Purje

Suurpõgenemise mälestuspäev Puise rannal

17. septembril 2022 tähistati taas suurpõgenemise mälestuspäeva Puise rannale püstitatud mälestusmärgi juures.

Suurpõgenemine oli massiline põgenemine sissetungiva Punaarmee eest Eestist 1944. aasta hilissuvel ja sügisel. Eestist põgenes umbes 80 000 inimest, kellest teel hukkus rohkem kui 5 000 inimest. Põgenemise põhjus oli hirm – Nõukogude okupatsioonistaasta terror oli rahval veel värskest meeles. Põgenemine algas juba augustis ja saavutas haripunkti 19.–23. septembril.

Mälestustseremoonial võtsid sõna EV justiitsminister Lea Danilson-Järg, Eesti Memento Liidu esimees Arnold Aljaste ning Ülemaailmse Eesti Kesknõukogu aseesimees Iivi Zajedova ja Atlanta Eesti Kultuuri Seltsi president Kristi Allpere, kelle kõnedes jäi kõlama mõte, et 17. september tuleb kinnitada riiklikuks leinapäevaks.

Päevakohases kontsertosas esines Enrik Visla pereansambel ja nagu kombeks oli tuulisel rannal kõigi osavõtjate jaoks soe supp ja kringel kuuma teega. Päeva juhtis kindlakäeliselt Heiki Magnus.

Mälestuspäeva korraldasid Eesti Memento Liit, Kaitseliidu Lääne malev ja Haapsalu malevkond, Naiskodukaitse Lääne ringkond, Eesti Endiste Metsavendade Liit, Läänemaa Vabadusvõitlejate Ühendus ja Eesti Vabadusvõitluse ja Vasutpanuliikumise Mälestusliit.

Justiitsminister Lea Danilson-Järg sõnavõtt

Head kohalviibijad! Armsad sõbrad!

78 aastat tagasi oli siin rohkem rahvast kui täna. Merele mindi kõigega, mis vähegi vett pidas ja inimest kandis. Randa ummistasid autod, mootorrattad, lapsevankrid. 1944. aasta suvel ja sügisel põgenes Punaarmee ja kommunistliku terrori eest Eestist vähemalt 80 000 inimest.

Keegi neist ei tahtnud minna. Mitte ükski inimene ei taha lahkuda oma kodust. Aga keegi neist ei saanud ka jääda. Kodumaal ootas neid inimesi surm, vangipõli, küüditamine. Mis ootas neid merel ja mere taga võõral maal, seda ei teadnud 78 aastat tagasi siin rannal veel keegi.

Head kaasmaalased!

Me oleme kogunenud täna siia Puise rannale, et mälestada neid, kes ei jõudnud enam iial koju. Neid, kellele vaba Eesti jäi üksnes unistuseks ja igatsuseks.

Tallinnas Maarjamäe memoriaali mustadel tahvlitel on kirjas enam kui 22 000 kommunismiohvri nimed. See on kohutav arv, kuid see on kahjuks vaid väike osa meie tegelikest ohvritest.

Üle sellesama mere siin pidid 1944. aastal kodumaalt põgenema kümned tuhanded inimesed, kelle nimesid pole jäädvustatud kusagil. Paljudele neist jäi see viimaseks teekonnaks. Läänemeri sai märjaks ja nimetuks hauaks umbes 5000 eestlasele. Aga seda, kui paljud eluga pääsenud kustusid hiljem võõral maal koduigatsusest ja kaotusevalust, ei tea me isegi mitte umbkaudu.

Me ei jõua oma leina iial sõnadesse ja arvudesse panna. Neid ebainimlikke õudusi pole võimalik kirjeldada. Venemaa ei võidelnud ainult meie riigi vastu. Võideldi meie keele, kultuuri ja rahva vastu. Võideldi meie tuleviku vastu. Selleks, et enam kunagi ei sünniks Eesti riiki.

Kuid kommunistidel ei õnnestunud tappa vabasse maailma pääsenud eestlaste unistust ja igatsust. Meie väike ja visa rahvas suutis iseendale truuks jääda kõigil mandritel, kuhu saatus ta laiali pilutas.

Truudus oma keelele ja kultuurile on liitnud meid seda tugevamini, mida vähem meid on olnud ja mida suurem on olnud oht iseennast kaotada. Just pagulased, 1944. aasta põgenikud ja nende järeltulijad olid need, kes päästsid Eesti Vabariigi unustusesurmast siis, kui pal-

jud suurriigid oleksid eelistanud tülika mälestuse Eesti Vabariigist maha vaikida.

NATO liikmesriigina on Eesti praegu turvaline paik, kuid see ei tähenda, et me võiksime muretult tulevikku vaadata. Me asume maakaardil täpselt samas kohas, kus 1944. aastal. Meie idanaabriks on jätkuvalt agressiivne suurriik, mis on ka sel sajandil korduvalt rünnanud oma naabreid ja päästis tänavu 24. veebruaril Ukrainas valla koletu sõja.

Täna pakub Eesti peavarju kümnete tuhandetele Ukraina sõjapõgenikele. See ei ole ainult meie rahvusvaheline kohustus. See on ühtlasi meie auvõlg kõigi nende ees, kes olid sunnitud siit 1944. aastal lahkuma ja leidsid peavarju võõral maal võõra rahva seas. Ukraina põgenike aitamine on meie tänu. Nii nagu 78 aastat tagasi aidati Rootsis, Kanadas, USA-s, Austraalias ja paljudes teistes riikides meie kaasmaalasi, nii peame meie nüüd aitama ukrainlasi hoolimata sellest, kui raske meil endal on.

Kui me tahame oma minevikust midagi õppida, siis üks suur õppetund on see, et Eesti ei tohi enam iial jääda üksi. Väikeriik on väga kergesti haavatav, kui ta ei mõtle kaugele ette. Me peame täitma oma rahvusvahelisi kohustusi ja hoidma oma liitlassuhteid nagu oma kõige kallimat vara. Nagu see ema siin mälestusmärgil hoiab oma last. Ukraina ja ukrainlaste abistamine on üks parimaid viise, kuidas me saame seda teha.

Head kohalviibijad!

Eestlaste suurpõgenemine oli kurb ja masendav sündmus. Kuid sellest hoolimata võime me täna siin Puise rannal meenutada seda uhkelt ja püstipäi. Tuhanded pagulased jäid võõrsile, tuhanded küüditatud jäid Siberisse, kuid Eesti tuli tagasi.

Nõukogude Liit on juba ammu ajaloo prügikastis, kuid Eesti riik elab. Meie rahva vabadusiha võitis vägivalda. Meie pisike, kõigest miljoniline rahvas osutus tugevamaks kui maailma kõige jubedamad hirmuvalitsused.

Hinnakem ja armastagem oma riiki ja kaitskem seda kõikjal!

See on parim, mida me kõikide suurpõgenemise ohvrite mälestuseks saame teha!

Vabamu uudised

Vabamu on oma tegevusvaldkondi laiendanud ning seetõttu on hea meel tõdeda, et muuseumit külastab üha enam väga erineva profiiliga inimesi.

Eelmise aasta sügisest avatud näitus „Miks Eesti? 30 aastaga ENSVst e-Eestiks“ tutvustab Eesti digiedulugu ning näitab, kui palju võimalusi eduks on siinsetel noortel õppides IT ja tehnoloogiaga seotud erialasid. Näitusega kaasnevas haridusprogrammis on tänaseks osalenud pea 1500 noort, mis sai võimalikuks tänu Majandus- ja Kommunikatsiooniministeriumile, kelle abiga saame kuni 30. novembrini kooligruppe kutsuda näitusele tasuta.

Ukraina sõda ning habras poliitiline olukord Euroopas on pannud paljusid meenu-tama meie lähiajalugu ning seetõttu on muuseumisse leidnud tee paljud pered, kes meie püsinäituse „Vabadusel pole piire“ taustal on saanud lastele ja lastelastele tutvustada Eesti ajalugu ning suguvõsa läbielamisi sel keerulisel ajal. See on oluline, sest meie püsinäitus on loodud just selleks, et meil kõigil oleks võimalik ajaloost õppida ning mõista, kui habras ja hoidmist väärt on vabadus.

Kuna koroonapiirangud on leevenenud, siis on meid taas külastama hakanud ka turistid, kes tunnevad väga suurt huvi KGB vangikongide vastu. Lisaks KGB maja ajaloole saab seal vaadata ajutist näitust „Režiimivastane valgevene kunst“, mille on loonud Eesti opositsiooniliste valgevenelaste kogukond. Näitus koosneb kunstnike teostest, mis aitavad luua ettekujutuse Valgevenes toimuvatest repressioonidest.

Selleks, et tutvustada Eestis ajalugu ka välismaal, oleme loonud koostöös Stanfordi ülikooli raamatukogudega ingliskeelse veebinäituse „**Siht on vabadus: Eesti okupatsioonide ja iseseisvuse ajalugu**“. Näitus on koostatud Vabamu kogude museaalse põhjal. See tutvustab Eesti lähiajalugu okupatsioonide ajal ning kirjeldab meie riigi iseseisvuse taastamise lugu. Näitus on ennekõike suunatud rahvusvahelisele auditoriumile – üliõpilastele, ajaloolastele kui ka Eesti lähiajaloo huvilistele.

Rahvusvahelised tegevused

Sel kevadel algatasime koostöös Stanfordi ülikooliga veebivestluste ja loengute sarja „Global Conversations“, mille käigus uuritakse vabaduse mõju üksikisikutele, peredele, kogukondadele, omavalitsustele, riikidele ja rahvusvahelistele organisatsioonidele, kaasates dialoogi õpetlasi ja õpilasi, poliitikakujundajaid, ettevõtjaid ja sotsiaalvaldkonna inimesi. Sarja erilises

fookuses on Eesti ja Balti riigid.

Sellest aastast liitus Vabamu Tartu Ülikoolis tegevust alustanud rahvusvahelise ärikiirendi CDL'ga (Creative Destruction Lab), mis ühendab teadusmahukad iduettevõtted üle Euroopa ja arendab siinsete mentorite parimate teadmiste toel digivälitsemise, terviseandmete ja küberturvalisusega seotud tooteid ja teenuseid. Vabamu ülesanne on viia kiirendis kokku Eesti ja välisriikide ettevõtjad ning teadlased, kes soovivad osaleda ühiskonnale olulistes arendustes. Vabadusi väärtustava ja Eesti arengut hoogustava muuseumina oleme neutraalne partner, kes saab pakkuda koostööst huvitatud osalistele tuge ning võrgustikku, mis aitaks Eestil luua vaba ühiskonna arendamiseks vajalikke rahvusvahelisi kontakte.

Kogud

Vabamu ja ETV2 algatasid 2020. aasta novembris kogumisaktsiooni, mille eesmärgiks oli täiendada Vabamu kogusid Välis-Eesti elu kajastavate videokaadritega ja tuua televaatajateni uued osad saatesarjast „8 mm ELU“. Eelkõige oli eesmärgiks koguda materjali, mis on talletatud 8 mm ja Super8 filmilintidele, aga ka teised formaadid olid sobilikud. Sel sügisel tegeletakse Vabamu kogudes videomaterjalide kirjeldamisega ja huvilistele kättesaadavaks tegemisega.

Kui te tunnete huvi Vabamu kogudes olevate materjalide vastu või soovite kogudesse midagi annetada, olete oodatud pöörduma Vabamu peavarahoidja Liisi Rannast-Kase poole: liisi@vabamu.ee. Vabamu kogudes juba olemasolevate museaalidega saab tutvuda ka muuseumi kodulehel <https://vabamu.entu.ee>

Varjevõrkude punumine

Kevadest alates saab Vabamus punuda varjevõrke Ukraina kaitsjate tarvis. Võrke saavad punuda kõik huvilised muuseumi lahtiolekuaegadel ning punujatele on sissepääs tasuta. Iga päev on tublid vabatahtlikud muuseumis kohal ning annavad oma parima, et Ukrainasse jõuaks maksimaalselt palju ja kvaliteetseid võrke. Hetkel valmistatakse sügisese stepi toonides võrke, kuid üsna pea hakatakse meisterdama valgeid ehk taljevõrke. Kui ise punuma ei jõua, siis võib muuseumisse tuua ka beežides, pruunides ja rohekates toonides kangaid või juba valmis lõigatud riideribasid. Riideribade lõikumisjuhendi leiab Aitan Kaitsta grupi Facebooki lehel.

Võrgustiku eestvedaja Jaana Ratase sõnul on Eestis punutud võrgud Ukrainas väga hästi vastu võetud. Need on õiges värvigammas ning sobiva tihedusega. Suur osa valminud võrkudest on saadetud kaasa Eestist annetatud masinatega, aga neid on viidud ka otse rindejoonele.

Lisainfo: www.vabamu.eelastele olulisi tähtpäevi.

Vabastajad, “ ”, ...

1944. a. juuli lõpul jõudis võidult võidule sammuv punaarmee üle Narva jõe ja algas Eesti NSV vabastamine. Septembris toimus Võru linnas juba ENSV Ülemnõukogu istung ja 10. sept. Eestimaa Kommunistliku Partei pleenum. Võttes toimuvat kokku, ütles parteijuht N. Karotamm: *“Elanikud vabastatud maakondades ja linnades on asunud rahulikule tööle põldudel, käitistes ja mujal. Rahvas on tänulik Punaarmeele ja nõukogude võimule oma pääsemise eest saksa okupatsiooni hirmsast ikkest.”* See tänutunne elab mõnede Eesti elanike hulgas (kes saksa okupatsiooni pole kunagi tundnud ega sellest vabastatud) siiani.

Septembrist sai oktoober, saksa okupatsioon püsis veel vaid saartel. Ajalehed kirjutasid üleminekust rahulikule tööle ja rahva tänust. ENSV Rahvakomissaride Nõukogule laekusid kohalike täitevkomiteede, käitiste direktorite ja muude asutuste kirjad olukorrast vabastatud maakondades ja linnades. Ühesainsas toimikus on neid oktoobrikuu jooksul laekunud sadakond. 7. okt. kirjutab Viru maakonna täitevkomitee esimees: *“Kuni tänase päevani maakonnas jätkub korralagedus... Metsades ja ümbruskonnas liiguvad endiste sõjavangide ja mitmesuguste muude relvastatud inimeste salgad. Endiste sõjavangidega sageli ühinevad punaväelased. Tungitakse taludesse. Inimesed käsutatakse kõrvale, rüüstatakse majas. Nii näit. Rakvere vallas TK esimehe andmeil on raske leida talu, mis oleks selliste salkade poolt puutumata. Samas vallas mõni päev tagasi lasti maha rüüstajate poolt kohalik inimene. Samalaadseid andmeid tuleb valdadest iga päev. Väga palju on rahva hulgas nürisemist punaväelaste peale nimetatud küsimuses. Teatud osa punaväest tunnevad end nagu vaenlase territooriumil...”*

Samast kuupäevast on ka Harjumaa täitevkomitee kiri rüüstamiste jätkumise kohta maakonnas. Kuusalu vallas oli võetud peaaegu kõik hobused. Meiereisse ei olnud mõtet viia piima, sest sõjavägi tarvitas selle kohapeal ära. Nähes, et vaatamata mitmekordsetele teadetele midagi ei muutu, on mõned vallad juba lõpetanud neist teatamise. Nissi vallast oli ära viidud 28 hobust, pooled korterid ja taluaidad lõhutud. Iru vallas oli lisaks hobustele „ära viidud“ vankreid, heinu, sigu, lambaid, aga ka ülikondi, kelli, kuld-sõrmuseid, jalgrattaid. „Meie ei saa maakonnas vajalikke põllutöid teha, sest inimesed kardavad päeviti hobusega välja tulla. Ühtlasi ei saa ka norme kokku võtta, sest vargused ületavad mitmekordselt kõik normid.“ Talusid kahjustati ka sõjaväe hobuste söötmisega suviviljapõldudel ja kartulipõldude segisoonkimisega.

Tallinna Teraviljakombinaat (end Puhki vabrik) oli saanud juba 1941. a. kaks abimajandit võõrandatud suurtaludes. 1944. a. sügisel talusid uuesti üle võttes olid need päris heas seisukorras, hoolimata Saksa okupatsiooni painest. Oktoobris langesid need aga korduvate rüüstamiste ohvriks. Lisaks sigade ja lehmade ära viimisele veel üks omalaadne detail. Männisalu talus oli ca 230 kodulindu, lisaks kanadele ka hanesid. „Sulgloomad“ tapeti koha peal püstolkuulipildujatega ja viidi ära.

Palju sõjaväge oli mere rannikul, seetõttu oli seal olukord kohati eriti hull. Jõelähtme valla täitevkomitee kirjutab 18. okt. kuulipildujate ähvardusel kalurite paatide riisumisest ja võrkude lõhkumisest. Alates 12. okt. oli veetud iga päev hobusega Jägala jõe äärde lõhkeainet, millega tapeti massiliselt kalu. „Palun viivitusega sõjaväevõimude abi Punaarmee rõivaid kandvate rõõvlite-kalahävitajate ja kalurite

türanniseerijate huligaanide vastu võitlemiseks.“ Haapsalu ja Nõva kalakombinaadi kirjas märgitakse, et oktoobri keskel oli olukord Loode-Eestis halvenenud uute väeosade saabumise tõttu. Nõval ja Ristnas oli korduvalt ladudesse sisse murtud, kala, soola ja materjale ära viidud. Ühest laost oli ära viidud ligi 1000 kg soola- ja värsket kala, muuhulgas isegi 100 kg soolatud tursapäid. Kalurid ei saanud minna merele, sest nende võrgumajades asusid sõjaväelased ja kalurid olid sunnitud võrke ja paate nende eest varjama. Sooviti soolakala nii ruttu kui võimalik Tallinna vedada, et päästa, mis päästa annab.

Kas Tallinnas oli riigi ja inimeste vara kindel? Kaugel sellest. Hoonete ja üksikruumide omavoliline hõivamine käis kogu aeg, hoolimata ametlikus korras üleantud hoonete suurest hulgast. Koolid töötasid osalt kolmes vahetuses, sest koolimajad olid sõjaväe kasutuses. Natsionaliseeritud vabrikute ladudesse sissemurdmine ja eriti laoplatidelt tarbe- või küttepuidu ära vedamine oli igapäevane. Tallinna tünnivabrikus toimus esimene rööv 12. okt. (100 tihumeetrit puitu, lisaks kontorist portfell, paberit, äratuskell, mitu karpi pliiatseid), pärast käidi veel vähemalt kaks korda samast puiduvaru täiendamas. Koht oli teada, mis seal ikka. Kuid see loetelu muutub juba üksluiseks.

Lõpetan seetõttu kogu Tallinna puudutava probleemiga. 1941. a. suvel oli Tallinnas taganemisel hävitamisele kuuluvate objektide hulgas Tallinna filterveevärk (veepuhastusjaam), mille päästsid ettevõtte töötajad. (Stalini direktiiv taganevatele vägedele – ärge jätke vaenlasele suutäitki vett!). Ülemiste järve ja linna vahel oli sel ajal vaid raudteeni ulatuv männimets, isegi okastraataed ümber järve rajati alles 1941. a. kevadel. Varem polnud see ilmselt oluline.

19. okt. kirjutab ENSV riiklik sanitaarinspektor A. Striž, et traataed on mitmes kohas lõhutud ja vähemalt viis sõjaväeosa on asunud laagrisse järve kaldale. *“Peale inimeste on olemas suurem arv hobuseid. Ka on ehitatud kööke ja köögijätmeid (nii tekstis) lahiselt jäetud. Mis on aga kõige halvem, et maapind on roojastatud inimeste väljaheidetega. Peale selle on püütud granaatidega kalu ja väljavõtmata surnud kalad on hakanud lagunema, tekitades mürgiseid jääkprodukte. Granaatide plahvatustest on veefiltri kanalites põhja settinud bioloogiline kiht üles paisatud, mis Tallinna vee kvaliteeti on halvemaks teinud. Hädadoht, mis tingitud praegusest olukorrast, seisab järgmises. Praegu filterveevärgil puudub alumiiniumsulfaat ja seetõttu ei saa toimetada vee sadestamist. See nõuab aga võimalikult suurt järvevee puhtust. Sügiseste vihmasadude tulekuga aga järvekaldal roojastatud kohtadest uhutakse see mustus järve.”* Järgneb pikk haiguste loetelu, mis võivad järgneda. Hädavahendina kloreeritakse vett tavalisest tugevamalt, kuid pole kindel, kas selleks ka kloori pikemaks ajaks jätkub. Tallinna sõjaväekomandant ei ole seni reageerinud ei kirjalikele ega Rahvakomissaride Nõukogu telefonilistele nõudmistele.

Saare- ja Hiiumaa olid alles vabastamata, sealt hakkasid samasisulised kirjad saabuma novembris-detsembris. Välilaagrites olid sõjaväelased majutati osalt katuse alla. Omaette teema on see, miks neid vabastatud maal nii palju pidi olema, Berliini oli ju veel pikk maa, kas sellel teel neid vaja ei läinud?

1945. a. esimesel rahukevadel Ülemiste järve ääres välilaagrit polnud. Kuid Filtri tee kasarmutes oli sinna lühike maa, käidi suplemas ja kala püüdnud, ututati hobuseid, pesti pesu. Vabastajate haisu matmiseks oli ilmselt saadud ka uus kogus kloori. Vabastatud maa pidi tasapisi harjuma uute kommetega.

Liivi Uuet, arhivaar

UUSI RAAMATUID

Kuno Raudest ja tema uuest raamatuseeriast

Kuno Raude nelja raamatu seeria nimetusega „Inimlikest asjadest. Artiklid, ettekanded, kommentaarid“ hõlmab 40 aasta jooksul toimunud sündmusi alates 1982. aastast tänaseni. See on otsekui ajastu kroonika, mille on fikseerinud autor, kes oli otseselt seotud ajalooliste ja pöördeliste sündmustega, olles 1992. aastal valitud Riigikogu liikmeks. 1949. aastal lapsena Siberisse küüditatuna nn rahvavaenlase perest, esindas ta seda põlvkonda, kes ei saanud kunagi leppida kommunistliku terroririigiga.

Aastail 1982–1986 Pärnus peaarhitektina töötades liitus K. Raude aktiivselt 1985. aastast alanud esimese massilise protestiliikumisega, mida nimetati muinsuskaitseks. Arhitektina kasutas K. Raude kõiki võimalusi, et taastada alates 1940. aastast kommunistide hävitatud Vabadussõja mälestusmärke.

Rakvere Memento juhatuse liikmena toetas ta igati Peep Kärbi üleskutset Vabadussõja ausamba taastamiseks. K. Raude koos skulptor Lembit Palmiga tegid 1940. aastal kommunistide poolt hävitatud mälestusmärgi valmis ja Amandus Adamsoni kaunis ausammas avati taas 30. augustil 1992. Täpselt samal kuupäeval, 30. augustil 1925 oli olnud ausamba avamise tseremoonia kuulsa kunstniku enda osavõtul. Järgnevatel aastatel tegutses ta arhitektina paljude mälestusmärkide taastamisel ja uute loomisel. Nimetame Vabadussõja võidusammast Tallinnas, Sinimägede mälestusväljakut, Meerapalu lahingu mälestussammast, Pärnus avatud eesti sõduri monumenti ja 2007. aastal vandaalide purustatud Sinimägede mälestusmärkide kiiret taastamist.

Vabadel valimistel valitud Riigikogu VII koosseisu ülesandeks oli Eesti riigi taastamine demokraatlikuks vabariigiks ja rahvaesindajad tegid ära suure töö: ühtekokku 522 seadusakti, neist 169 seadust. K. Raude osales aktiivselt riigikaitsekomisjonis ja tehtud tööst meie kaitseväge õigusliku baasi loomisel saame raamatust selge kinnituse. Hämmastavalt laia haardega tegutses K. Raude Riigikogus päris mitmel alal: maa-reform ja omavalitsuse küsimused, represseeritud isikute probleemid ja vabadusvõitlejate toetamine jms. Riigikogu liikme kontaktid väarikate 1944. aasta kaitselahingute kangelastega, kes käisid läbi Venemaa sunnitöölaagrid ning sellele järgnenud piirangud kodumaal, tegid K. Raudest sõjaveteranide kindla toetaja. Temast sai lõpuks Tallinna Vabadusvõitlejate Ühenduse juha-

tuse liige, kes on käesolevas raamatus avaldanud palju dokumente aastaid kestnud võitlusest veteranide õiguste kaitseks.

Eesti Vabariigis on nüüd saanud riiklikuks tähtpäevaks 22. september nimetusega vastupanuvõitluse päev. Kummaline on aga see, et keegi ei julge enam nimetada meie kuulsamate sõjasangarite nimesid. Nende nimesid, kes 1944. aasta Eesti kaitselahingutes suutsid 8 kuud tõkestada Punaarmee pealetungi Eesti teistkordsel okupeerimisel. Viimati nimetasid avalikult neid mehi kaks riikliku ORURK-i komisjoni liiget, sõjaajaloolane Hannes Walter ja kriminalistika emeriitprofessor Herbert Lindmäe. Need sõjakangelased on Raudristi Rüütliristi kavalerid: kolonel Alfons Rebane, kol-ltn Harald Riipalu, major Paul Maitla ja allohvitser Harald Nugiseks. 2010. aastal me avaldasime H. Lindmäe raamatus „Pro Patria II“ Hannes Walteri uurimistöö 20. Eesti Diviisi lahingutest. Sellest loost selgus, et sõja viimasel päeval, 8. mail 1945 pälvis A. Rebane lisaks Rüütliristile veel kõrgema astme autasu – Tammelehise Rüütliristi juurde. 2015. aastal ilmus H. Lindmäe viimane ja parim 1941. aasta Suvesõja raamat Harjumaa kohta. Selles uurimistöös on põhjalik ja täpne üldistus eestlaste-sangarite võitlusest okupantidega. Käesolevas neljas raamatus on K. Raude julgelt ja esimesena korranud avalikult tõde eesti sõjameeste

TOIMETAJA VEERG

Hea
Memento
rahvas!

Seekord jätsin enda tarvis vähe ruumi, just nii, et saan tänada kõiki kaastöö saatajaid ja öelda südamealt ära mõned soovid.

Ajad on rasked, kuid mitte keerulised. Üha selgemalt joonistub välja poolt ja vastu. Nii et mõtelgem, kelle leeris tahame olla, kasvõi vaikimisi toetada. Üha rohkem ohustavad igasugused jõudu raiskavad kemplemised meie iseisvust, kurnavad rahva vaimu. Jäägem ausaks ja faktipõhiseks/tõele toetuvaks, jätkem keerutamine ja vihakülv, mis idanaabri huvides. Olgu lipukirjaks üksmeel Eesti Rahva ja Isamaa nimel!

Aga mis puutub raskustesse, siis meie oleme ju palju hullematega toime tulnud. Märgakem ja aidakem abivajajaid, hoidkem kokku, siis on kergem.

Soovin kõigile tervist ja rahu!

Rein Purje

võitlusest kodumaa pinnal. Paarikümne aasta jooksul meie sõjaveteranide eestkõnelejana esinenud raamatu autor väärrib täit tunnustust tehtud töö eest. Venemaa sõjakuriteod Ukrainas on täna vapustanud demokraatlikku läänemaaailma ja peaksid nüüd lõpetama meie sõjasangarite senise mahasalgamise. Tõestuseks sellisele riiklikule negatiivsele hinnangule on Eestis kehtiv veteraniseadus, mis ei tunnista sõjaveteranideks Saksa mundris sõdinud eestlasi. Pärast nimetatud seaduse jõustumist lõpetas Kaitseministeerium 100-aastase väerika Eesti Vigastatud Sõjameeste Ühingu rahalise toetamise.

Lisan Vastupanuvõitluse tähtpäevale sobiva hinnangu eesti sõjameeste kaitseks. Seda tegi Soomepoiss ja riikliku ORURK-i komisjoni esimees Vello Salo, kes sõdis nii Soome kui Saksa mundris. Tema hindas eesti sõjameeste võitlust kodumaa kaitseks lausega: „Munder võis meil vale olla, aga vaenlane oli õige“.

Peep Varju,
Memento Tallinna Ühendus

IN MEMORIAM

Ülo Ojatalu

16.01.1935 – 30.07.2022

Ülo Ojatalu sündis 16. jaanuaril 1935. aastal Tallinnas Eesti Vabariigi sõjaväelase peres. Isa vangistati 1941. aastal ja viidi Norilski, kus tal õnnestus ellu jääda ja 1956. aastal kodumaale tagasi tulla. Vahelpeal, 1953. aastal olid pojad Kadrina 7-klassilises koolis ja Rakvere I Keskkoolis tegutsenud põrandaalusesse gruppi kuulumise eest vangilaagrisse saadetud. Ülo Ojatalu sunnitiööaastad möödusid peamiselt Arhangelski oblastis, kus ta vabanes 1956. aastal. Samal suvel jõudis Intast koju ka vend Enn.

Järgnes kümme aastat tööd ehitustel. Töö kõrvalt lõpetas Ülo Ojatalu keskkooli. Kolme aasta jooksul ei võimaldatud tal jätkata õpinguid Tartu Riiklikus Ülikoolis, 1964. aastal õnnestus aga astuda Moskva M. Gorki nim Kirjandusinstituudi kaugõppeosakonda, mille lõpetas 1970. aastal. 1966. aastal sai Ülo Ojatalu tööle Eesti Televisiooni, kus töötas algul režissööri assistendina, hiljem TV ajalehe toimetajana.

Pärast 1992. aastat töötas ta Eesti Represseeritute Registri Büros, oli paljude nimekirjaraamatute toimetaja. Ülo Ojatalu tegutses aktiivselt 1993 asutatud Endiste Õpilaskubadeühenduse Liidus.

Ülo Ojatalu oli 1989-1996 ilmunud teabelehe Memento kolmeliikmelises kollektiivis tehniline toimetaja ning andis suure panuse lehe sisusse. Ka hiljem, kui leht Memento Teatajana taas ilmuma hakkas, elas ta kaasa selle käekäigule nii kaastööde ja heatahtlike nõuannetega kui ka konsulteerides 1989-2007 avaldatud materjalide põhjaliku registri koostamist.

Ülo Ojatalu pälvis Eesti Punase Risti V klassi aumärgi ja Vabaduse Tammepärja aumärgi.

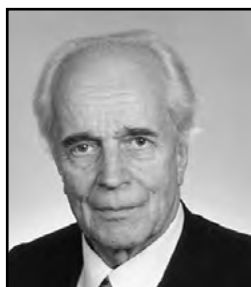
Memento Teataja toimetus

Leo Õispuu

03.08.1930 – 08.09.2022

Meie hulgast on lahkunud väärikas võitleja ja teadlane, kes kommunistliku terrori ohvrina pühendas elu Eestile.

Eesti Memento Liidu auesimees ja Memento Tallinna Ühenduse esimees Leo Õispuu sündis riigiametniku peres Kuressaares 3. augustil 1930. Esimesel Nõukogude okupatsiooni aastal, 14. juunil 1941 küüditati Venemaale tema seitsmeliikmeline pere – ema, isa ja viis alaealist last. Siberimaa mulda jäid perekonnast ema, isa, vanaisa ja vanem vend. Isa Magnus Õispuu hukkus Sevurallagis 1943. aastal ja ema Kersti Õispuu sundasumisel Kirovi oblastis Nagorskis 1954. aastal. Pärast sõda jaanuaris 1946 põgenes ema kolme alaealise lapsega kodumaale. Pool aastat hiljem, juulis 1946 põgenes Leo koos saatusekaaslase Heikkiga samuti Eestisse nagu kümned tema saatusekaaslast-saarlased. Ema Kersti Õispuu vahistati kui tagaotsitav jaanuaris 1947 ja viidi tapiga läbi vanglate tagasi sundasumisele. Veebruaris 1950 vahistati keskkooliõpilane L. Õispuu koolipingist ja koos kahe õega viidi tapiga läbi nelja vangla tagasi Nagorski rajooni. Sundasu-

misel õnnestus Leo pääseda edasi õppima esmalt Permi põllumajandusinstituuti ja seejärel üle minna Sverdlovski Polütehnilisse Instituuti. Tänu õpingutele instituudis sai võimalikuks pääsmine sundasumisel. 1958. aastal õnnestus Leo Õispuul vormistada üleviimine Tallinna Polütehnilisse Instituuti ja saada sissekirjutus ühiselamusse ning jätkata õpinguid kodumaal. Pääs kodukohta Saaremaal oli meiesugustele rangelt keelatud. Leo lõpetas TPI mehaanikateaduskonna 1960. aastal. Töötanud aastail 1958-1962 Ilmarise tehases konstruktorina, astus L. Õispuu aspirantuuri ning töötas seejärel teadurina TPI-s soojusenergeetika kateedris. Tehnikakandidaadi väitekirja kaitses ta 1967. aastal. Aastatel 1968-2001 töötas Leo Õispuu dotsendina TPI soojusenergeetika kateedris. Eesti põlevkiviennergeetika arendamise eest sai Leo Õispuu koos grupi kolleegidega riikliku preemia.

Represseeritute ühenduse Memento loomise järel 1989. aasta märtsis lülitus Leo Õispuu aktiivselt uurimistöösse Leo Talve juhitud meeskonnas, kes tegeles Eestile okupatsioonidega tekitatud inimkaotuste selgitamisega. Töögrupp sai ametlikuks nimeks Eesti Represseeritute Registri Büroo (ERRB) ja töötab tänase päevani. Alates aastast 1992 on bürood juhtinud Leo Õispuu. 33 aastat kestnud uurimistöö tulemusena on ERRB koostanud 20 mahukat musta nimekirjaraamatut. Igas raamatus on fikseeritud kümnete tuhandete Eesti kodanike saatus, nende saatus, kes on langenud nõukogude okupatsioonikuritegude ohvriks. Kokku on neid nimesid ERRB andmebaasis üle 245 000 isiku kohta: võitlustes langenud, vahistatud, küüditatud, mõrvatud, sõjakuritegude ohvritena tööpataljonidesse mobiliseeritud ja vägivaldas hukkunud ning teiste inimsusevastaste kuritegude ohvrid. Eesti rahva jaoks ülimalt vajalikku ERRB uurimistööd on teinud meie saatusekaaslast Memento organisatsioonist eesmärgiga jäädvustada kõigi kannatanute saatused. Teaduslikult ja põhjalikult tehtud ning Leo Õispuu juhitud uurimistööd on raamatuteks vormistanud tema kolleegid-insenerid Tallinna Tehnikaülikoolist. Parimal viisil on raamatutesse raiutud ohvrite nimed jäädvustatud 2018. aastal Maarjamäel avatud Kommunismiohvrite Memoriaalil. Eesti rahva kannatuste teekonda sümboliseeriva tunneli seintele pole veel kantud kõiki ERRB 2017. aastal ilmunud raamatus R/8-6 fikseeritud ohvreid. Kokku oli meie raamatus kommunistide terrori ohvreid 27 228.

Alates 1994. aastast on Leo Õispuu juhtinud ka Memento suurimat organisatsiooni – Memento Tallinna Ühendust. Aastail 2005-2007 ja 2015-2018 oli Leo Õispuu valitud Eesti Memento Liidu esimeheks. Pärast seda valiti ta Memento ühingu auesimeheks.

Teenete eest Eesti riigi ees autasustas Vabariigi President Leo Õispuud 1998. aastal Eesti Punase Risti IV klassi teenetemärgiga.

Memento Tallinna Ühendus

Ürn Leo Õispuu tuhaga sängitati mulda 23. septembril Tallinna Metsakalmistul Memento alal.

Foto: Ainu Purje

Memento ühendused õnnitlevad!

Harjumaa

95

Ruth Kukner

92

Elvi-Aino Leitmäe

91

Meedy Kask

65

Henrik Tammiste

Hiiumaa

99

Elmar Hollmann

98

Richard Heinaste

96

Ülo Noorkõiv

90

Ada Sonn

85

Mare Kattel

Laine Pöitel

80

Maie Holtsmann

Aino Kerde

75

Mati Rand

70

Juhan Elstein

65

Aadu Raudits

Järvamaa

85

Milvi Alev

Virve Kerse

Evi Rohtla

70

Vello Talviste

65

Anne Villemisaar

Põlvamaa

95

Kalli Laur

90

Enu Mäela

Helga Lauk

Koidula Valge

85

Evi – Mai Helk

Koidula Hirvesoo

Vambola Krantsiver

80

Tiiu Takker

Silvi Palosaar

Koidula Eitspuu

Siivi Punnisk

Pärnu

101

Maimu Teder

98

Salme Põhako

94

Laine Tamm

92

Milvi Rõõmussaar

90

Esta Redisaar

85

Mare Mere

80

Anu Endo

Peeter Kuldkepp

Juhan Lepp

Hilja Madisson

75

Meeri Jaansalu

Toomas Kõresaar

65

Isabell Maripuu

Helve-Marjana Reinapae

Enno Treimann

Tallinn

94

Vilma Kontkar

93

Hedi Liit

85

Maia Niin

80

Koidula Eitspu

Mementolased Lätimaal

Septembrikuu alguses toimus Memento teabe-
reis Lätimaale. Rõõm oli
kohtuda üle mitme aasta
kaasteelistega, sest koroo-
na tõttu oli see olnud vahe-
peal võimatu.

Meie reis kestis kolm
päeva, tutvusime seekord
Lätimaa põhjapoolse osaga.
Esmane eesmärk oli vaa-
data, kuidas on edenenud
Kokneses Daugava kaldal
rajatud mälestuskompleksi
"Saatuse Aed" ehitustööd.
Olime seda objekti näinud
2013. a. sügisel, siis oli see
rajamise algstaadiumis ja
töötas valmimisel kaju-
neda kõigile represseeri-
tutele pühendatud mäles-
tuspäigaks.

Jõudsime sinna esimese reispäeva õhtuks, seetõttu jäi
palju nägemata. Kahjuks me ei jõudnud varem käidud paika-
desse, mis olid isiklikult minu jaoks olulised, näiteks nimeliste
teeplaatide alale, eksootiliste taimede alale, observatooriumi
juurde. Sellele vaatamata on selge, et tegemist on suurejoo-
nelise, kõigile represseeritutele olulise rajatisega.

Teisel päeval käisime Jekabpilsis vanalinnas ja Krustpilsis
lossis, mis on väga hästi taastatud ja sisustatud. Livanis külas-
tasime Latgale kunsti- ja käsitöö keskust, klaasimuuseumi ja
teisi vaatamisväärsusi. Ereda mulje jättis hõbeda-muuseumi
külastus, tutvumine kunstniku loodud suurvormidega, eriti
sügava mõttega taiesega „Corona“. Päeva lõpetasime kato-
liklaste pühamu Aglona kloostri kirikus missal.

Kolmandal päeval külastasime Rezekne lossivaremeid ja
kesklinna, ka turul käisime. Kogu reisi jooksul tegime peatusi
ja vaatlesime paljusid vabadusvõitluse monumente, mis on
eriti tähtsaks muutunud käesoleval keerulisel ajal.

Suur tänu korraldajatele, rahaga toetajatele, reisijuhile.

Saima Pildre Saaremaalt

Fotod: Priit Lehtmets

Taasavati mälestuskivi Jalgsemal, vendade Pitkade kodukülas

Järva valla Muuseumitee programmi raames taasavati 3. septembril 2022 mälestuskivi vendadele Pitkadele.

Johan Pitkat (19.02.1872–22.11.(?)1944) tuntakse-teatakse kui ühte Eesti riigi raja-jaist, keskmemat tegelast Eesti sõjaväe korraldamisel Vabadussõjas. Ta oli Kaitseliidu, soomusrongide, soomusautode, piirivalve ja Eesti mereväe looja ja juhataja. Seejärel tegutses poliitikas ja majanduselus.

Pärast 1923. aastat lahkus Pitka Kana-dasse, mille kohta on jätnud sõnumi: "Mu kaastöölised osutasid samasugusteks kui need, kelle vastu olin võitlust alustanud... kõik tundemärgid kinnitasid, et rahvas viiakse rappa... sellepärast kaugele, nii kaugele, et ma ei saaks nii pea teada, mis sünnib kodumaal."

Ka seal oli alustada raske, kuid ta koon-das enda ümber eestimeelseid inimesi. Samas oli koduigatsus suur. 1930. aastal naases Johan Pitka Eestisse. 1930-1937 oli ta Eesti Tarvitajate Keskühituse direktor, osales Rahvuskogu liikmena ka poliitikas ning kuulus Allveelaevastiku ja Omakaitse Sihtkapitali juhatusse.

1940 põgenes ta nõukogude okupat-siooni eest Soome, kuid naasis aprillis 1944. Septembris 1944 saavutas Johan Pitka loa pataljonisuuruse "Löögiüksuse Admiral Pitka" loomiseks, et kaitsta Tallinna pea-letungiva Punaarmee eest.

Johan Pitka surma kohta on mitmeid erinevaid versioone. Tema perekonnapäri-mus kirjeldab asjaolusid nii, et 22. novemb-ril 1944 võitles Pitka Kõue vallas, ning sai rängalt haavata. Et mitte elusalt punaste kätte langeda, hammustas ta surmaam-pulli. Tema hauakoht on jäänud aga endi-selt tuvastamata.

Artikli autor Silva Kärner vendadele Pitkadele pühendatud mälestuskivi avamisel.

Foto: Dmitri Kotjuh, Järva Teataja

Johan Pitka vanem vend **Peäro-August Pitka** (26.08.1866–25.07.?1915) oli kirjanik ja sõjaväelane. Ta langes Vene armee pataljo-niülemana I maailmasõjas lahingus Poolas Narowi lähistel. Ka tema täpne surmakoht ja matmispaik on teadmata. Võib öelda, et vennad Pitkad jäid võitluses kadunuks.

Peäro Pitka kirjanikunimi **Ansomardi** on valitud isatalu järgi. Suur osa tema kirja-nikutöödest on laiali eesti ajakirjanduses ning osa loomingust jäi ka käsikirjadesse. Tuntu-maks jutustuste koguks on kordustrükina ilmunud "Jalgsemaa Kitse-eide muinasju-tud", kuid Ansomardilt on ilmunud ka jutus-tused "Elu-pudemed", "Sõja päevilt", "Laste-jutud" ja mitu näidendit.

Mõlemad vennad on sündinud Jalgsema külas Terasaugu talus, kuid nende lapse-põlvkoduks sai Ansomardi talukoht, mille vanemad olid hiljem ostanud Jalgsema järve äärde, kus vennad kase all tihti oma aega

veetsid. Lapsepõlvlood ongi Peäro August Pitka oma hoidja jutu järgi kirja pannud.

23. juunil 1992. aastal otsustas Eesti Sõja-meeste Järvamaa Ühendus eesotsas **Jaani Arvolaga**, et nendele kahele vennale, vää-rikatele sõjameestele oleks vaja püstitada mälestuskivi. Järva-Jaani vallavanem Rein Köster oli tol ajal abiks selle idee ellu viimi-sel ning kivi otsustati paigutada Ansomardi talu õuele. Täna on Ansomardi talukoht era-kätes, mis tähendab, et oli vaja kivile leida uus asukoht, et seda saaks vaatamas käia rohkem inimesi.

Külaseltsi eestvõttel peeti nõu Memento Järvamaa Ühendusega, Eesti Memento Liidu ja Kaitseliidu esindajatega ning leiti, et külaselts võib paigaldada mälestuskivi sobivale kohale külamaja platsile kunagise koolimaja õuel, kus Ansomardi poisid omal ajal õppisid. Asjaosalised usuvad, et nüüd on mälestuskivi väärikas kohas ning jääb meenutama, et just Jalgsema külast on pärit Eesti vabadusideede kandjad, sõja-mehed Johan ja Peäro-August Pitka.

Täna seni pole teada, kuhu on need kaks venda maetud. Kuid just selles pai-gas, nende lapsepõlvkodus läheduses, on võimalik hoida nende meeste mälestust igavesti.

Memento Järvamaa Ühenduse esinda-jana olin taasavamas seda mälestusmärki teist korda, sest saatuse tahtel olin ka esi-mese mälestuskivi avamisteremooniat juh-timas 30 aastat tagasi. Ka sel korral kõlasid pasunahelid Järva-Jaani puhkpilliorkest-rilt: „Jää vabaks Eesti meri, jää vabaks Eesti pind...“

Silva Kärner
Memento Järvamaa Ühendus

Vastupanuvõitluse päeval 22. septembril

22. septembrit tähistatakse kui päeva, mil algas Eesti vastupanu punasele okupatsioonivõimule ning võitlus vaba ja demokraatliku Eesti eest. Vastupanuvõitlus ei tähendanud üksnes relvastatud vastuhakku metsavendade ja soomepoiste poolt, see kätkes ka põhiseadusliku riigivõimu taastamist ja eksilvalitsuse tegevust, koolinoorte põrandaalust organiseerumist vaba Eesti eest, läbi terve okupatsiooniaja toimunud protestiaktisioone ning haaras Eesti aadete ja väärtuste alalhoidmise peredes. Eesti ei alistunud kunagi ja vastupanu erinevates vormides kestis Eesti Vabariigi iseseisvuse taastamiseni 1991. aastal.

Tseremoonia algas päikesetõusul, mil Tallinna 21. kooli liputoimkond heiskas Eesti lipu Pika Hermannini torni. See traditsioon osutab koolinoorte kaalukale rollile vastupanuvõitluses ning 21. kooli õuel 21. juunil 1940 sidepataljoni ja okupatsioonivägede vahel peetud lahingule.

Keskpäeval toimus mälestustseremoonia Otto Tiefi haua Met-sakalmistul. Otto Tief oli 18. septembril 1944 ametisse nimetatud valitsuse juht, mis taastas loetud päevadeks Eesti iseseisvuse ja otsustas jätkata võitlust iseseisva Eesti eest paguluses. Riigisekretär Taimar Peterkop ütles oma kõnes: *"Eesti ei alistunud kunagi ... Vastupanuvõitluse olulisusest saame tänase Vene agressioonisõja taustal Ukrainas aru paremini kui kunagi varem. Meie kogemus näitab, et maad võib ju okupeerida, kuid seni, kuni rahvas ei väsi võitlemast, on põhjus ja kohustus demokraatlikel riikidel okupatsiooni mitte tunnustada ning seni on võimalik taastada oma iseseisvus, kord ja vabadus."*

Mälestuskimbud ja küünlad asetati nii Tiefi hauale kui ka tema valitsuse liikmete mälestuskivi juurde ja riigivanemate kenotaafle..

Traditsiooniliselt kulges akadeemiliste organisatsioonide rongkäik öhtul Tallinna raekoja platsilt mööda Harju tänavat Vabadussõja võidusamba jalamile, kus toimus pärjaasetamise tseremoonia ning tudengite kõnekoosolek, tervituskõne pidas kaitseminister.

Tänavu peeti peeti riigivanemate mälestusjumalateenistus Hageri kirikus. Koos EELK peapiiskop Urmas Viilmaga teenis Lääne-Harju praost Jüri Vallsalu. Süüdati 16 mälestusküünlat ning mälestuskõne pidas Trivimi Velliste.

Üle Eesti koguneti mälestusmärkide juurde mitmes paigas. Kohilas koguneti Vabadussõja mälestussamba juurde, seejärel asetati lilled neljakordse riigivanema Jaan Teemanti mälestuskivi ette tema kodutalu juures. 29. septembril täitis 150 aastat selle tähelepanuväärse riigitegelase sünnist.

Kumna teeristil mälestati 23. septembril 1944 Keila lahingus võidelnuid.

Fotod: Erik Peinar, Heidi Tooming, Harjumaa Memento kogu